

VOETBAL EN RELIGIE

Een verkennend literatuuronderzoek naar hun onderlinge relatie op basis van twee *case studies*.

Michaël Kruiper

Rijksuniversiteit Groningen

VOETBAL EN RELIGIE

**Een verkennend literatuuronderzoek naar hun
onderlinge relatie op basis van twee *case studies*.**

Begeleiders:

Hoofdbegeleider: Prof. Dr. Y.B. Kuiper

Tweede begeleider: Drs. A. Huistra

Meelezer: Drs. J. Boekhoven

Masterscriptie

Naam: Michaël Kruiper

Studentnummer: S1544101

Rijksuniversiteit Groningen, 25 januari 2010

Voorwoord

Hij is af! Mijn scriptie *Voetbal en Religie; een verkennend onderzoek naar hun onderlinge relatie op basis van twee case studies* ligt hier voor u.

Tijdens mijn studie Godsdienstwetenschap aan de RuG zijn heel veel leuke onderwerpen de revue gepasseerd, maar ik merkte op een gegeven moment dat de relatie tussen voetbal, etniciteit en religie mij bovenmatig begon te interesseren. Ik vind het dan ook ontzettend leuk om deze onderwerpen in mijn scriptie te kunnen combineren.

In mijn omgeving werd leuk, maar regelmatig verbaasd, gereageerd als ik over het onderwerp van mijn scriptie begon. Als ik erover vertelde, begonnen echter al snel lichtjes te branden. Verschillende mensen kwamen zelf met voorbeelden die ik ook zeker had kunnen gebruiken in deze scriptie.

Een andere reactie was dat men een dergelijk scriptieonderwerp niet had verwacht bij een studie Godsdienstwetenschap. Het onderwerp *religie* uiteraard wel, maar de connectie tussen voetbal en religie niet. Het geeft nog maar eens aan dat de studie Godsdienstwetenschap ontzettend breed en divers is. Met een beetje creativiteit is in een stage of scriptie een heleboel mogelijk. Het is mede daarom dat ik deze studie met ontzettend veel plezier heb gedaan en met deze scriptie heb voltooid!

Ik vind het leuk dat ik in dit voorwoord ook officieel mensen mag bedanken.

Ik bedank hierbij mijn begeleider Prof. Dr. Yme Kuiper voor de goede en grondige begeleiding van mijn scriptie. Ik heb de begeleidingsgesprekken als heel leuk ervaren, ik heb van u geleerd en ook met u gelachen. Ook ben ik dank verschuldigd aan mijn andere begeleiders drs. A Huistra en drs. J Boekhoven, die mij van goede tips hebben voorzien. Pieter Huistra en Ronald Lepez bedank ik voor hun verhalen en het delen van hun ervaringen die mijn scriptie van een juiste sfeertekening hebben voorzien.

Ik bedank mijn vrienden, kennissen en faculteitsgenoten voor hun morele steun, tips en relativerende woorden. Niet alleen tijdens het maken van deze scriptie, maar tijdens de hele studie.

Mijn familie en schoonfamilie bedank ik voor de aanhoudende interesse en alle steun en liefde die ik van iedereen afzonderlijk heb mogen ontvangen. Bedankt!

Als laatste bedank ik Romy, de liefde van mijn leven, die het niet altijd makkelijk heeft gehad met een soms niet al te vrolijke Michaël.

Ik bedank haar voor al haar liefde en steun tijdens het scriptieproces.

Michaël Kruiper
25 januari 2010

INHOUDSOPGAVE

Hoofdstuk 1 Inleiding	5
1.1 Relevantie	
1.2 Literatuur	
1.2.1 <i>Voetbal</i>	
1.2.2 <i>Identificaties</i>	
1.2.3 <i>(christelijke) bekering</i>	
1.3 Methode en Bronnen	
1.4 Doelstelling	
1.5 Probleemstelling	
Hoofdstuk 2 Casus <i>The Old Firm</i>	20
2.1 Inleiding	
2.2 Religieuze achtergronden bij Glasgow Rangers en Celtic	
2.3 De Schotse voetbalhistorie	
2.3.1 <i>Het Schotse voetbal</i>	
2.3.2 <i>Glasgow Rangers</i>	
2.3.3 <i>Celtic</i>	
2.4 Identiteit	
2.5 Sektarisme	
2.6 Religie en voetbal: uitleiding	
Hoofdstuk 3 Casus <i>Jorginho</i>	47
3.1 Inleiding	
3.2 Religieuze achtergronden bij de casus Jorginho	
3.2.1 <i>Christendom in Latijns-Amerika</i>	
3.2.2 <i>Het protestantisme</i>	
3.2.2.1 <i>De pinksterbewegingen</i>	
3.3 Het Braziliaanse voetbal	
3.4 Aspecten van bekering	
3.5 De autobiografie <i>Dieptepass</i>	
3.5.1 <i>De autobiografie in breder perspectief</i>	
3.5.2 <i>Dieptepass, het relaas van een voetballer</i>	
3.5.2.1 <i>Voor de bekering</i>	
3.5.2.2 <i>Bekering</i>	
3.5.2.3 <i>Post-bekering</i>	
3.6 Religie en voetbal: uitleiding	
Hoofdstuk 4 Slotbeschouwing	77
4.1 De casussen	
4.2 Beantwoording hoofdvragen casus 1 en 2	
4.3 Vergelijkende analyses	
4.4 In blessuretijd	
Appendix A Literatuur	I
Appendix B Afbeeldingen	V
Appendix C Interview met Pieter Huistra	VI
Appendix D Verslag van telefoongesprek met Ronald Lepez	X

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1 Relevantie

Mondiaal gezien is de belangstelling voor religie de afgelopen jaren sterk toegenomen. Datzelfde kan gezegd worden over voetbal. Nog steeds groeit het aantal mensen dat zich verbonden voelt met religieuze voorstellingen en praktijken en steeds meer mensen beoefenen de voetbalsport, bezoeken voetbalwedstrijden of kijken voetbal op televisie. Cijfers spreken wat dat betreft voor zich¹.

Het onderwerp voetbal én religie is daarentegen grotendeels *terra incognita*, onbekend terrein. In ieder geval krijg ik in mijn persoonlijke omgeving regelmatig verbaasde blikken als ik begin over het onderwerp van mijn scriptie, dat namelijk gaat over mogelijke verbanden tussen voetbal en religie.

Er vallen relatief snel wel enige voorbeelden te bedenken waarin voetbal en religie duidelijk met elkaar verbonden zijn. Te denken valt aan religieuze uitingen en identificaties van spelers op het voetbalveld. Zo zijn er voetballers die een kruis slaan bij de aanvang van de wedstrijd of, als ze een doelpunt hebben gemaakt, met een wijsvinger naar de hemel wijzen of hun handen spreiden en omhoog heffen. Zulke gebaren hebben een religieuze connotatie.

Voetbal en religie zijn in onze tijd, en ook al eerder, belangrijke velden in onze maatschappij geworden waarop mensen zich bewegen. Maar zoals uit de zojuist genoemde scènes blijkt, is er tegenwoordig ook een zekere wisselwerking en overlap tussen beide velden bespeurbaar. Dit is ook een van de redenen waarom de relatie tussen voetbal en religie, of breder gesteld, tussen sport en religie, door verschillende wetenschappers onlangs is onderzocht. Sommige sociologen, antropologen en historici hebben zich inmiddels over onderwerpen gebogen waarin de relatie tussen religie en voetbal aan de orde komt. Over de relatie tussen voetbal en religie valt echter nog veel onderzoek te verrichten. In het gezaghebbende tijdschrift *Soccer & Society* komt sec de

---

¹ Van Bottenburg geeft in zijn boek *Verborgene competitie* (1994) tal van sprekende cijfers.

relatie tussen voetbal en religie nauwelijks aan de orde², in tegenstelling tot de relatie tussen bijvoorbeeld etniciteit of nationalisme en voetbal.

In mijn scriptie die op literatuur is gebaseerd, ga ik zoals gezegd juist in op de relatie tussen voetbal en religie. Zo zal ik de connectie tussen voetbal en religie analyseren op basis van twee *casestudies*. Het materiaal daarvoor ontleen ik aan reeds bestaande wetenschappelijke literatuur.

Mijn eerste casus betreft twee Schotse voetbalclubs uit Glasgow: Glasgow Rangers en Celtic FC. De keuze voor juist deze twee clubs heeft alles te maken met de hevige strijd tussen de supporters van beide clubs. In hun onderlinge rivaliteit, soms uitzonderlijk felle fysieke strijd, weerspiegelen zich bepaalde tegenstellingen. Hier komt de verhouding tussen voetbal en religie naar voren in een dramatische setting. Allerlei vragen vallen hierbij te stellen.

Mijn tweede casus verwijst in eerste instantie naar de autobiografie van een Braziliaanse voetballer, Jorge de Amorim Campos Oliveira, kortweg Jorginho. In zijn autobiografie, met als titel: *Dieptepass, het relaas van een voetballer* (1995), schrijft Jorginho uitgebreid over zijn bekering tot een van de protestantse pinksterkerken in Brazilië. Op zijn eigen wijze draagt deze speler zijn christelijke overtuiging ook binnen het voetbal uit. Ook hier rijzen allerlei vragen die licht werpen op de relatie tussen voetbal en religie.

Dat deze literatuurstudie slechts een tweetal casussen bevat, geeft gelijk aan dat het hier om een verkennend onderzoek gaat. Bovendien lijken de beide casussen op het eerste gezicht sterk verschillend van aard. Zo zijn er verschillen in geografische opzicht, in persoonlijke en collectieve identificaties en, ondanks de overeenkomstige religie (christendom), qua geloofsinhoud. Toch zal aan het eind van mijn scriptie blijken dat er ook belangrijke parallellen te ontdekken vallen in beide casussen.

---

² Uiteraard zijn er wel enkele artikelen te noemen waarin religie in ieder geval deels wordt besproken. *Religion, politics and class: conflict and contestation in the development of football in Iran* Volume 5, Issue 3, 2004, 356-370 óf *Ethnic and Nationalistic Conflict in the Soccer Stadium in Israel*, Volume 2, Issue 1, 2001, 19-38

1.2 Literatuur

De twee thema's religie en voetbal zijn zodanig complex en divers dat ik genoodzaakt ben om deze onderwerpen aanstonds verder toe te spitsen. Zoals aangegeven ga ik in de komende hoofdstukken aan de hand van twee casussen verschillende verbanden tussen voetbal en religie analyseren. In de eerste casus zal ik vooral religieuze, etnische identificaties binnen het voetbal belichten; in casus twee staat christelijke bekering en voetbal centraal. Dat betekent dat ik in ieder geval dat concepten als identificatie en bekering nader besproken worden in deze scriptie.

De nu volgende inleiding in de literatuur zal als korte inbedding dienen voor de twee casussen die volgen. Ik zal proberen enig inzicht te geven in de relevante wetenschappelijke literatuur over voetbal en religie, en daarbij ingaan op een aantal organiserende begrippen binnen deze literatuurscriptie.

1.2.1 Voetbal

Over voetbal is de afgelopen decennia veel (wetenschappelijke) literatuur verschenen. Dat geeft aan dat voetbal en alle facetten eromheen interessant en onuitputtelijk materiaal vormen om, ook voor academische fora, daarover te publiceren. Zo zijn er op de site van internet boekhandel Van Stockum ruim 40 boeken over voetbal verkrijgbaar die alleen al in het laatste jaar (2009) zijn geschreven³. Hier zitten zowel wetenschappelijke als niet-wetenschappelijke boeken tussen. Ook zijn ze sterk variërend qua voetbalthema's. Zo zijn er (auto)- biografieën te koop over scheidsrechters, voetballers en trainers. Er zijn boeken verschenen over voetbalclubs, vrouwenvoetbal en de fenomenen rondom voetbal, zoals hooliganisme of maatschappelijke thema's. De enorme populariteit van voetbal in Nederland, maar ook in veel andere landen wordt hiermee nog maar eens onderstreept. In andere landen zijn er zelfs veel meer wetenschappelijke publicaties over voetbal verschenen dan in Nederland. In de eerste paragraaf haalde ik al het gezaghebbende

---

³

[http://www.vanstockum.nl//search?q\[specialisation\]=20&q\[language\]=Nederlands&q\[availability\]=specialisation&q\[sort\]=date&q\[sortorder\]=descending&q\[offset\]=40](http://www.vanstockum.nl//search?q[specialisation]=20&q[language]=Nederlands&q[availability]=specialisation&q[sort]=date&q[sortorder]=descending&q[offset]=40)

tijdschrift *Soccer & Society* aan, een tijdschrift waarin wordt ingegaan op de relatie tussen voetbal en sociale en maatschappelijke thema's. Vaste auteurs komen uit onder andere Engeland, Amerika, Australië en India. Het tijdschrift verschijnt vanaf 2000 met thema nummers over bijvoorbeeld de globalisering van het voetbal of *Fan Culture*. Het tijdschrift is voortgekomen uit het tijdschrift *Leisure Activities*.

Er zijn naast dit tijdschrift een aantal boeken over sport, voetbal en alle zaken daaromheen geschreven die relevant zijn voor mijn scriptie. Allereerst noem ik twee werken die niet specifiek over voetbal gaan, maar vooral sportsociologisch van aard zijn. Zij zijn echter onmisbaar in de bestudering van sport, voetbal en samenleving.

Het eerste boek met de oorspronkelijke titel *Quest for Excitement. Sport and Leisure in the Civilizing Process* van Norbert Elias en Eric Dunning uit 1986 is een van de grootste sportsociologische werken⁴. Elias en Dunning gaan in verschillende artikelen in op zowel het fenomeen sport als grootste vrije tijdverdrijf als op het verschijnsel hooliganisme. Het boek is ontstaan vanuit het idee dat kennis over sport wetenschappers belangrijke inzichten opleveren over de ontwikkeling van de wijdere samenleving (Elias en Dunning 2007: 31ff).

Dit duo heeft inderdaad het onderzoek naar sport, voetbal en samenleving sterk bepleit en doen opleven. In de inleiding schrijft Norbert Elias het volgende:

Ik herinner me nog goed dat Eric Dunning de kwestie met mij besprak of sport, en vooral voetbal, aan de universiteit als een respectabel onderwerp van studie in de sociale wetenschappen -en meer speciaal voor een masterscriptie- zou worden beschouwd. Ik denk dat we er enigszins toe hebben bijgedragen om dat ervan te maken (Elias en Dunning 2007: 30).

De tweede publicatie die ik hier wil noemen is van socioloog Maarten van Bottenburg. *Verborgene competitie. Over de uiteenlopende populariteit van sporten* (1994). Hij schrijft over de verspreiding en popularisering van de sport over de hele wereld. Voetbal behoort in ieder geval in bijna alle landen in Europa tot de meest beoefende sport. Buiten Europa geldt voetbal ook vaak als de grootste sport in het land. Uiteraard zijn er ook enkele

---

⁴ Het boek is vertaald naar het Nederlands in 2007 met als titel: *Sport en spanning. De zoektocht naar sensatie in de vrije tijd* door Bart Jonker.

uitzonderingen te noemen⁵. Hoe valt die immense populariteit van juist het voetbal te verklaren?

De visie van van Bottenburg is dat het verschil in populariteit van sporten te maken heeft met maatschappelijke ontwikkelingen en tegenstellingen (van Bottenburg 1997: 261).

Zo is de populariteit van voetbal deels te verklaren door de invloedrijke positie van Engeland in de wereld toen voetbal in Engeland en Schotland begon op te komen.

Ten tweede noemt van Bottenburg het feit dat voetbal in vergelijking met andere sporten al snel door lagere klassen werd beoefend. De handelsbetrekkingen met bijvoorbeeld Latijns-Amerika zorgden ervoor dat zowel de elitejeugd op internationale scholen als gemigreerde jeugd uit arbeidersgezinnen de verschillende klassen in Latijns-Amerika in aanraking lieten komen met voetbal (Van Bottenburg 1997: 248).

De studie van van Bottenburg geeft veel meer verklaringen over de populariteit van voetbal en andere sporten, maar vanwege de focus van mijn scriptie zal ik hier niet verder over uitweiden.

De derde publicatie die ik wil noemen is *Hooligans, Fans en Fanatisme*. Ramon Spaaij gaat daarin in op het thema hooliganisme. Hij vergelijkt een aantal clubs en supportersculturen die bekend staan om of hun gewelddadige imago of juist hun geweldloze imago. De zes clubs bevinden zich in Nederland, Engeland en Spanje. Het fenomeen hooliganisme wordt op een zeer overzichtelijke wijze door Spaaij neergezet.

Een van de bekendste publicaties, en meer populair geschreven, over specifiek de voetbalsport is het boek van Desmond Morris; *The Soccer Tribe* (1981). Morris analyseerde alle facetten van het voetbalspel en vergeleek dit met de stamrituelen. De Nederlandstalige publicatie kreeg de naam: *Spel om de bal* (1982). Daaraan werden teksten toegevoegd van een van de meest invloedrijke sportjournalisten van Nederland: Nico Scheepmaker.

Daarnaast is ook het boek *Football against the Enemy* van Simon Kuper een gezaghebbend boek geworden binnen de wetenschappelijke literatuur over de voetbalwereld. De auteur groeide op in verschillende landen en studeerde in Oxford en

---

⁵ In de Verenigde Staten bijvoorbeeld behoren American Football en basketbal tot de populairste sporten. In Azië gelden honkbal en Oosterse vechtsporten tot de meest beoefende sporten (Van Bottenburg 1994: 32).

Berlijn. Hij is ook auteur van het boek: *Ajax, the Dutch, the War: Football in Europe during the Second World War* (2003). Hij schreef daarnaast columns voor *the Financial Times* en *Vrij Nederland*⁶. In 2009 verscheen zijn boek, in samenwerking met Stefan Szymanski, *Dure spitsen scoren niet* ondertitel: *en andere raadsels van het voetbal verklaard* (Nieuw Amsterdam, 2009). Een boek waarin op wetenschappelijke wijze vraagstukken over voetbal worden behandeld.

Zijn boek *Football against the enemy* past heel duidelijk binnen een antropologische onderzoekstraditie. Kuper gaat in twintig verschillende hoofdstukken in op voetbal en de vermenging van voetbal met cultuur, religie en politiek. Hij vertelt over zijn antropologische waarnemingen over de hele wereld. Zo bezocht hij voor zijn boek 22 landen in ruim negen maanden.

Zijn antropologische verslagen leiden de lezer naar onder andere Schotland, Rusland, Nederland, Bangladesh, Brazilië en Italië. Via korte periodes van participerende observatie, interviews en schriftelijke bronnen beschrijft hij zijn ervaringen en gevoelens en probeert hij ook het *insiders* perspectief weer te geven.

Als laatste noem ik het boek *Entering the field, new perspectives on World Football*, onder redactie van Gary Armstrong en Richard Giulianotti. De auteurs zijn respectievelijk verbonden aan de universiteit van Reading en de universiteit van Aberdeen. Via een dertien tal artikelen laten verschillende auteurs ten eerste zien dat voetbal al een lange tijd de sport is met de meest mondiale uitstraling van alle sporten en dat ten tweede voetbal een van de belangrijkste velden is waar identificaties, emoties worden opgebouwd en uitgedragen.

In het boek passeren thema's als voetbal en ideologie, racisme, politiek, toverij, hooligans en religie de revue. De verschillende *cases* spelen zich af over de hele wereld, hetgeen de mondiale uitstraling van het voetbal weergeeft. De onderwerpen zijn geografisch te plaatsen in het Argentinië van Maradona, in Jordanië (de politieke rol van het voetbal), in Afrika (Tanzania) en in de bakermat van het voetbal; Engeland en Schotland. Het boek geldt dan ook als een gezaghebbende bijdrage in het scala aan wetenschappelijke voetballiteratuur. Ik zal binnen mijn casussen een aantal maal verwijzen naar verschillende artikelen uit deze publicatie.

---

⁶ <http://www.ft.com/arts/columnists/simonkuper>

Daarmee sluit ik deze korte inbedding over de publicaties rondom voetbal af en ga ik nader in op een ander organiserend begrip binnen deze scriptie, namelijk het thema: identificatie.

1.2.2 Persoonlijke en collectieve identificaties

Het begrip 'identificatie' is een belangrijk organiserend begrip binnen mijn scriptie. Het concept zal centraal staan in de casus *The Old Firm*. We zullen zien dat voor, tijdens en na de wedstrijden tussen Glasgow Rangers en Celtic nationalistische, etnische en religieuze identificaties en sentimenten worden gevormd en opgebouwd.

Het kenmerk van het verschijnsel identificatie in onze huidige westerse samenleving is dat onze identificaties 'veelvuldig en labiel' zijn' (De Swaan 1999: 224). Abram de Swaan, socioloog, gaat in zijn artikel *Identificatie in uitdijende kring* onder andere in op de ontwikkeling en betekenis van het begrip identificatie. De identificatiekringen en sociale bindingen waar wij ons nu in bevinden zijn omvattender dan vroeger. Identificatie was in de vroegste samenlevingen gebaseerd op (bloed)verwantschap en nabuurschap. Nadien begon het begrip nabijheid een belangrijke rol te spelen (De Swaan 1999: 214). In de laatste tweehonderd jaar zijn er nieuwe structuren van identificatie ontstaan: identificatie met natie, klasse, ras, gender en religie (De Swaan 1999: 219).

Iedereen zal zich tegenwoordig in onze samenleving met veel verschillende zaken identificeren, zowel op individueel als collectie niveau. De Swaan formuleert het nog scherper: 'mensen kunnen er niet aan ontkomen om identificaties te ontwikkelen op al die niveaus en met wisselende intensiteit (De Swaan 1999: 224).

De Swaan expliciteert een en ander met een voorbeeld over sport. Zo noemt hij de identificaties met de plaatselijke club, maar veel later in het seizoen de overstijgende identificaties met de kampioen in de Europese competitie en in een zomer met het nationale team dat strijdt om de wereldbeker. De identificaties verschuiven tussen lokale, regionale, nationale identificaties (De Swaan 1999: 224). Persoonlijke en collectieve identificaties zijn daarmee tijdelijk en sterk contextgebonden.

Identificatie werkt volgens in- en uitsluiting. Tegenover de groep waarin je je op een bepaald moment bevindt, staat een andere groep waarin je je niet bevindt. Positieve

gevoelens behoren bij de eigen 'wij' groep, negatieve gevoelens zijn verbonden aan de andere 'zij' groep (Ik merk echter onmiddellijk op dat het hier niet om een statische groep gaat en dat verschillende identificatieniveaus⁷ dwars door elkaar heen lopen).

Verrips Roukens spreekt in een beschrijving van affectieve bindingen over superioriteitsgevoelens van een gevestigde groep tegenover de andere 'zij' groep van buitenstaanders. Zij behandelt daarin een voorbeeld van Norbert Elias die onderzoek deed naar twee arbeidersgroepen in een zelfde wijk van Britse stad en de daarmee gepaard gaande stigmatisering en discriminatie van vroegere bewoners tegenover nieuwkomers (Wilterdink en van Heerikhuizen 1985: 121).

Als laatste aspect van dit thema noem ik dat identificatie gebaseerd is op affectieve en cognitieve bindingen. Zoals in het bovenstaande is gebleken, is identificatie gebaseerd op zowel positieve als negatieve gevoelens tegenover andere mensen (Wilterdink en van Heerikhuizen 1985: 120).

Cognitieve bindingen vinden plaats door middel van kennisvorming en kennisoverdracht. Wat weten wij van elkaar? en wat weten wij vooral niet van de ander? zijn daarbij belangrijke vragen (Wilterdink en van Heerikhuizen 1985: 151). Zo kan religie ook gezien worden als cognitieve binding. Religie omschrijft de auteur Cruson bijvoorbeeld als een geheel van denkbeelden, symbolen, praktijken en kennis. Hij wijst daarbij op de denkbeelden van Durkheim. De saamhorigheid door erediensten en rituelen zorgen voor een sterke collectieve binding en *communitas* (gemeenschap) (Wilterdink en van Heerikhuizen 1985: 152). Andere voorbeelden van cognitieve bindingen zijn volgens Cruson ideologieën, wetenschap en technologie (159ff).

Over de theorievorming rondom identiteit en identificaties valt nog veel meer te zeggen. Maar zoals vermeld gaat het mij hier slechts om een korte introductie in het thema identificatie en dient zij voornamelijk als inleiding op de casus *The Old Firm*. Ik zal vervolgen met een korte passage over christelijke bekering, een thema dat centraal staat in de casus *Jorginho*.

---

⁷ Zoals duidelijk is in het voorbeeld van De Swaan over lokale, regionale en nationale identificaties.

1.2.3 (christelijke) bekering

De autobiografie van Jorginho is bij uitstek een bekeringsgeschiedenis, waarin op zeer gedetailleerde wijze wordt verteld over zijn leven voor, tijdens en na zijn bekering. In de beschrijving en analyse van deze casus zal ik uitgebreid ingaan op deze bekering en daarbij verschillende voorbeelden uit het boek geven. Deze paragraaf is bedoeld als introductie over de theorieën rondom bekering.

De socioloog Steve Bruce is de inleider in de bundel *Paradigms, Poetics and Politics of conversion* waarin de bijdragen aan de conferentie *Cultures of Conversion* (2003, Universiteit van Groningen) zijn verzameld. Verschillende onderzoekers schrijven vanuit hun vakgebied over bekering.

De belangrijkste conclusie in het artikel van Bruce, *Sociology of conversion*, is dat het onderzoek naar bekering zich moet bevinden op het snijvlak van *Structure* en *Agency* (Bruce 2005: 10,11). De collectieve context, de samenleving en cultuur (*Structure*) en de individu, de persoonlijke context (*Agency*) veronderstellen elkaar namelijk.

In zijn inleiding gaat Bruce tevens in op verschillende paradigma's van waaruit onderzoek wordt en is gedaan naar het thema bekering. Aan de hand van het artikel van Hetty Zock dat als titel heeft: *Paradigms in Psychological Conversion Research: Between Social Science and Literary Analysis* (Zock 2005) en ook in de bundel is verschenen, zal ik hier nader op ingaan.

Zock is als bijzonder hoogleraar geestelijke verzorger en universitair hoofddocent godsdienstpsychologie verbonden aan de Rijksuniversiteit van Groningen. Haar bijdrage geeft een verhelderend inzicht in de verschillende theorieën, modellen en bestaande paradigma's over het onderwerp bekering. Haar artikel gebruik ik om op verkennende wijze de sociaalwetenschappelijke visies op bekering weer te geven.

In het eerste deel van haar bijdrage bespreekt Zock twee competitieve paradigma's⁸ over het onderwerp bekering. Haar uitgangspunt hierbij is het invloedrijke artikel van de

---

⁸ Een vrije definitie van het begrip paradigma door Richardson: de manier van kijken wat mede bepaalt wat de onderzoeker ziet. De theorieën en modellen in een bepaalde tijd passen binnen de het bepalende paradigma.

socioloog James Richardson die een zogenaamd passief paradigma onderscheidt van een actief paradigma (Zock 2005: 44).

Het passieve paradigma komt voort uit het idee dat bekering plaatsvindt door externe krachten en daarmee onvrijwillig is. Externe krachten zorgen voor de vaak snel voltrokken bekering, een proces dat niet is tegen te houden en deterministisch van aard is. Het is een paradigma dat gebaseerd is op de bekeringsmodellen en structuren ontleend aan de verhalen over Paulus⁹ in de bijbel. Het passieve staat dan ook gelijk aan het *Pauline* paradigma.

Richardson beschrijft dat het om een statisch proces van bekering gaat, en bovenal een radicaal proces is. Het is een niet te veranderen bekering. Als laatste voegt Richardson toe dat het hier gaat om een individueel proces. Dit laatste punt wordt echter door Richardson later aangepast (Zock 2005: 45).

Het actieve paradigma ontstaat in de jaren '60 van de 20^e eeuw. Het woord 'actief' verklaart al het verschil met het passieve paradigma. Bekering vindt vrijwillig plaats en door eigen keuze. Het proces van bekering wordt als een dynamisch proces gezien. Daarmee krijgt het niet zozeer een plotseling en radicaal karakter als binnen het passieve paradigma. Er kan in dit actieve paradigma sprake zijn van *conversion careers*. Henri Gooren spreekt in zijn artikel (Molendijk, Bremmer: 26ff) ook over dit dynamische model met daarin mogelijke, niet chronologisch, terugkerende elementen. Ik zal zijn artikel nog uitgebreid gebruiken in de casus Jorginho.

De keuze voor een bekering wordt binnen het actieve paradigma als rationeel gezien. Het is zoals vermeld een weloverwogen, vrijwillige keuze om je te ontwikkelen in de richting van een andere denominatie. Als laatste geeft Richardson aan dat bekering ook een sterk sociaal proces is. De omgeving en de persoonlijke contacten zijn van groot belang bij de bekering. Later stelde Richardson zijn theorie over bekering, zoals hier aangegeven, enigszins bij. In die bijgestelde theorie blijkt dat het individuele karakter niet alleen toepasbaar is op het passieve paradigma, en dat het sociale karakter niet alleen is voorbehouden aan het actieve paradigma (Richardson 1985: 163-179).

In de vroege Amerikaanse psychologie, de Clark school, en bij William James, was bekering al een belangrijk thema (Rond 1900). De theorieën van de Clark School en

---

⁹ Paulus in de bijbel, bijvoorbeeld: *Korinthiers, Kolossenzen of Timoteus*

James pasten in het passieve paradigma¹⁰. Zock heeft dat als volgt geformuleerd: ‘indeed the outlines of the Pauline Model of conversion are clearly found in the leading theories of time’ (Zock 2005: 47).

In een periode van ruim dertig jaar zijn er weinig wetenschappelijke veranderingen waar te nemen in de psychologie van religie en ook niet omtrent het thema bekering (Zock 2005: 48). Steve Bruce signaleert ook dat bekering een onderwerp is geweest dat bijna genegeerd is door wetenschappers (Bruce 2005: 6).

Nu beginnen verschillende sociologen zich over het onderwerp te buigen. In een periode waar ook de evangelische bewegingen, new-age bewegingen opkomen begint onder sociologen het passieve paradigma af te brokkelen. Het actieve paradigma wordt dominantier.

De belangrijkste bijdrage van het artikel van Hetty Zock is de toevoeging van een vanaf 1980 zichtbare ontwikkeling binnen de wetenschap, het narratieve onderzoek. De auteurs Lieblich, Tuval-Mashiach signaleren in hun boek *Narrative Research* (1998) ook dat er vanaf die tijd een groei zichtbaar is van narratief onderzoek en narratieve methodologie. Dit narratieve paradigma kenmerkt zich door het gebruik en de analyse van narratieve data of materialen (Lieblich 1998: 2). Daaronder vallen onder andere literaire werken, dagboeken, (auto) biografieën.

Zock formuleert in haar bijdrage een biografische-narratief model als een nieuw paradigma. Ook Popp Baier (1998) ondersteunt dit volgens Zock¹¹. Ze presenteert dit als een uitbreiding op het actieve paradigma. Het biografisch-narratieve paradigma kenmerkt zich door een aantal elementen. De bekering wordt gezien als actief, vrijwillig, is tevens zeer dynamisch en is een levenslang proces. Het draait daarbij zowel om emotionele als rationele aspecten, eigenlijk om alle aspecten van het leven (Zock 2005: 55ff).

De biografische bekeringsverhalen zijn binnen dit onderzoeksparadigma de onderzoeksobjecten en dan vooral de relatie tussen *the narrated life* en *the lived life* (Zock, 55).

Dit biografisch-narratieve paradigma is van belang binnen mijn onderzoek. De casus Jorginho richt zich namelijk op de (auto) biografie van Jorginho, waarin zijn

---

¹⁰ De theorieën van de Clark School en James doe ik te kort door ze met enkele zinnen samen te vatten.

¹¹ Een Duitse psycholoog, bijdragen over bekering vanuit religieus psychologisch perspectief

bekeringsgeschiedenis is opgetekend. Daarnaast baseer ik mij op literatuur gebaseerd op levensverhaalinterviews van waaruit modellen van bekering zijn ontstaan (Chesnut 1997).

Daarnaast merk ik in mijn casus op dat veel mensen uit de voetbalwereld biografisch materiaal nalaten. Los van het feit dat er veel coaches en voetballers een biografie over hun voetballeven schrijven, zijn er ook een flink aantal bekeringsbiografieën binnen het voetbal geschreven. De (auto)biografie van Jorginho is dus absoluut geen uitzondering in de voetbalwereld. Ik zal in mijn casusanalyse ook aangeven dat van voetballers als Zé Roberto (Braziliaans voetballer) en Claudio Taffarel (Braziliaans voetbalkeeper) ook bekeringsbiografieën verschenen.

1.3 Methode en Bronnen

Mijn scriptie is opgezet als een verkennend literatuuronderzoek over voetbal en religie. Ik heb geen participerende observatie verricht of op een andere wijze mijn eigen onderzoeksmateriaal verkregen. Wel heb ik gemeend twee interviews toe te voegen aan deze scriptie. Voor de casus *The Old Firm* heb ik een interview met ex Glasgow Rangers voetballer Pieter Huistra gehouden (Appendix A) en voor de casus *Jorginho* heb ik een telefoongesprek gevoerd met oud professioneel voetballer en directeur van de organisatie *Sportwitnesses*, Ronald Lepez (Appendix B).

Ik heb ervoor gekozen om binnen een tweetal casussen de relatie tussen voetbal en religie te beschrijven en te analyseren. Ik heb dus gebruik gemaakt van *case study* onderzoek. In de wetenschap wordt *case study* onderzoek door onderzoekers binnen bepaalde wetenschapstradities en benaderingen weleens onderschat of weggewoven (Flyvberg 2006: 219). Het idee bestaat dat *case studies* eigenlijk geen bijdrage zouden kunnen leveren aan de wetenschap. De *case* zou namelijk op geen enkele wijze te generaliseren zijn en hoogstens geschikt zijn om hypothesen op te stellen (Flyvberg 2006: 221).

Case studies worden vooral door kwantitatieve wetenschappers afgeschilderd als te sterk gekleurd en contextgebonden. Daar valt echter veel tegen in te brengen. Flyvbjerg

noemt het belangrijke inzicht dat 'in essence, we have only specific cases and context-dependent knowledge' (Flyvbjerg 2006: 224).

Flyvbjerg pleit voor een combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve wetenschapsbenaderingen. Zij vullen elkaar aan en zullen leiden tot de beste ontwikkeling van de wetenschap. *Case studies* kunnen gebruikt worden voor het opstellen van hypothesen, maar kunnen ook als testmateriaal dienen, als falsificatiemiddel¹² en zijn zelfs nog breder inzetbaar (Flyvbjerg 2006: 227, 229ff).

Flyvbjerg verbonden aan de universiteit van Aalborg, komt dan ook net als anderen¹³ tot de conclusie dat *case study research* een zeer zinvolle bijdrage kan leveren aan de wetenschap.

Ik heb gemeend gebruik te maken van *case study* onderzoek omdat ik mij daarmee heb kunnen focussen op een tweetal voorbeelden. Daarmee heb ik het valkuil van het verzanden in het onderwerp proberen te omzeilen.

De bronnen die ik heb gebruikt uit de reeds bestaande literatuur zijn voornamelijk antropologisch, sociologisch of historisch van aard. De wetenschappelijke benaderingen zijn zowel kwalitatief als kwantitatief van aard. Zo zijn er studies bij die gebaseerd zijn op de methode *participerende observatie*, maar er zijn ook bijdragen bij die deels gebaseerd zijn op kwantitatief onderzoek.

Omdat ik gebruik gemaakt heb van verschillende invalshoeken, benaderingen en onderzoeksmethoden ben ik van mening, dat ik de twee verschillende casussen op een zo breed mogelijk wijze heb gepresenteerd. Ik heb gebruik gemaakt van *triangulatie*. Het begrip *triangulatie* laat zich vertalen als *veelhoeksmeting* (Swanborn 1981: 335). De auteurs die ik aangehaald heb in mijn scriptie hebben verschillende onderzoekstechnieken en benaderingen gebruikt en ik heb deze in mijn scriptie weten te combineren.

1.4 Doelstelling

De vraag is nu wat ik precies gedaan heb en vooral wat ik heb willen bereiken? In ieder geval is de bijdrage van mijn onderzoek en daarmee het onderliggende doel van deze

---

¹² Karl Popper's falsificatie principe

¹³ Flyvbjerg noemt daarbij gezaghebbende werken van Robert Stake (The Art of Case Study Research) en Ragin&Becker (What Is a Case?)

scriptie de analyse van twee verschillende casussen waarin religie en voetbal met elkaar verbonden zijn. Deze casussen zijn verschillend van aard, maar laten toch ook zien dat voetbal en religie overal ter wereld raakvlakken bezitten. Beide fenomenen vervullen centrale rollen in de gekozen samenlevingen. Een vergelijking tussen beide ligt dan voor de hand en ik zal in de slotbeschouwing van deze scriptie dat ook op voorzichtige wijze gaan doen.

Het uiteindelijke doel van deze verkennende literatuurstudie zal zijn om vooral inzicht te geven in zowel voetbal als religie door de raakvlakken tussen voetbal en religie in een tweetal casussen nader te bestuderen en te analyseren.

1.5 Probleemstelling

De centrale probleemstelling van dit onderzoek laat zich als volgt omschrijven. Ik heb hiervoor al benadrukt dat de relatie tussen religie en voetbal complex en divers is. De casussen verschillen op het eerste gezicht sterk van elkaar. Niettemin is het mogelijk in dit verband een aantal organiserende begrippen te analyseren: voetbal, religieuze en nationalistische vormen van identificatie, sektarisme, fangemeenschappen, sportglobalisering, bekering en religie.

Per casus hanteer ik een verschillende focus en zal ik voor de afzonderlijke casussen een specifieke vraagstelling ontwikkelen. Tenslotte formuleer ik een vraag waarin ik een voorzichtige vergelijking tussen beide casussen wil maken.

De hoofdvragen binnen de casus *The Old Firm* zullen zijn:

-Welke raakvlakken bestaan er tussen voetbal en religie bij The Old Firm? Hoe hebben die zich ontwikkeld? Wat is de rol daarbij van het fenomeen sektarisme? Om welke vormen van identificaties gaat het hier?

Voor een juiste analyse van de raakvlakken (of mogelijke verbanden) tussen voetbal en religie zal ik eerst ingaan op de rol van religie in de Schotse samenleving. Daarbij komt

Inleiding

---

op de ontstaansgeschiedenis van het voetbal in Schotland en de ontwikkeling en importantie van het voetbal binnen de Schotse samenleving ter sprake. Vervolgens zal ik ingaan op de verschijnselen *identificatie* en *sektarisme*.

De hoofdvragen binnen de casus *Jorginho* zal zijn:

-Welke raakvlakken bestaan er tussen voetbal en religie binnen de autobiografie van Jorginho? Binnen welke context is deze autobiografie beschreven? Wat is de rol daarbij van het thema bekering?

Ook hier zal ik de religieuze Braziliaanse context schetsen en de rol van religie binnen de Braziliaanse samenleving aangeven. Ook de importantie van voetbal zal ik apart beschrijven en analyseren. Op basis van deze informatie zal ik proberen antwoord te geven op de hoofdvraag van deze casus.

In de slotbeschouwing van deze scriptie zal ik een voorzichtige vergelijking maken tussen de twee gepresenteerde casussen. Aan de hand van de gevonden raakvlakken en eventuele verbanden zal ik de verschillen en overeenkomsten tussen deze verbanden kort schetsen.

De vragen die ik mij daarbij stel zijn:

Welke verschillen en overeenkomsten zijn er te vinden tussen de twee casussen?

*Welke vergelijkende raakvlakken tussen religie en voetbal zijn er te vinden tussen de casus *The Old Firm* en de casus *Jorginho*?*

Er wordt wel beweerd dat voetbal een nieuw soort religie is, maar klopt deze visie wel?

In de *blessuretijd* van deze scriptie zal ik daar op ingaan:

Kan voetbal worden beschouwd als een nieuw soort religie?

Hoofdstuk 2 Casus 1 Glasgow Rangers en Celtic, aartsrivalen in Schotland

2.1 Inleiding

Wij zijn de lievelingen van het Schotse etablissement door onze protestantse en unionistische uitstraling. Wij waren de enige die daadwerkelijk wat konden doen tegen die Ierse overmacht in de 19e eeuw. Daarmee weet je ook meteen wie onze rivalen zijn. Dat zijn die "Tims" uit Oost-Glasgow. Buiten hen is een overwinning op Aberdeen ook altijd mooi, maar dat blijft altijd in de schaduw staan van het vernederen van Celtic.(Rangers fan)¹

Opvallend aan ons is de link met Ierland. Waar je bij Dundee United en, in mindere mate, Hibernian, niet zoveel meer tegenkomt wat herinnert aan de Ierse roots zie je bij ons volop vlaggen, sjaals en shirts die een link hebben met het eiland. Er komen ook tweewekelijks bijna 10.000 Ieren over met boot en vliegtuig om in ons stadion te zitten. Door onze Iers-katholieke achtergrond is het logisch dat onze grootste rivalen de "Huns" zijn. Met die figuren zijn we al ontelbare keren gebotst en dat zal ook nog wel jaren zo doorgaan².(Celtic fan)

De derby³ tussen Glasgow Rangers en Celtic F.C, die ik in deze casus ook zal benoemen met de bijnaam *The Old Firm*, kent een bewogen geschiedenis. Vanaf de oprichting van beide clubs aan het einde van de 19^e eeuw, kenmerken de wedstrijden zich door volgepakte stadions, heftige wedstrijden op het voetbalveld en veel strijd tussen de supporters. De citaten van zowel een Glasgow Rangers fan en een Celtic fan illustreren de emoties, sentimenten en identificaties die verbonden zijn aan deze derby. Pieter Huistra⁴, ex-voetballer van Glasgow Rangers, gaf aan dat deze derby door hem en zijn oud ploeggenoten wordt omschreven als een van de meest heftigste derbies. Een derby

---

¹ <http://forum.fok.nl/topic/1174556/4/25>

² <http://forum.fok.nl/topic/1174556/4/25>

³ Een wedstrijd tussen sportteams uit dezelfde stad.

⁴ Ik hield een interview met hem op 4 december 2009 in Amsterdam. Het volledige interview is te lezen in appendix A.

die nog heviger is dan de bekende wedstrijden tussen Everton tegen Liverpool en AC Milaan tegen Inter Milaan.

Michael Mols, ook ex-voetballer van Glasgow Rangers geeft in de *Voetbal International* van 13 mei 2009 aan hoe hij zijn tijd bij Glasgow Rangers beleefd heeft. Hij noemt Celtic de aartsvijand, de grootste tegenstanders van de Rangers, en geeft ook aan hoe supporters, spelers en staf daar invulling aangeven. In het volgende citaat vertelt Mols over zijn eerste werkdag bij Glasgow Rangers.

Op mijn eerste dag maakte ik een beginnersfout. Ik had een groen colbert aan, de kleur van Celtic, de aartsvijand (...) Ze zeggen dat er Rangers supporters zijn die met tegenzin groente eten, alleen vanwege de kleur. En iedereen wordt daarin meegesleurd, ook ik. Ik zal bijvoorbeeld ook nooit meer een groen kledingstuk kopen (Michael Mols, ex-voetballer Glasgow Rangers, VI, 13 mei 2009)

De woorden van Mols illustreren de rivaliteit tussen beide clubs, maar zouden echter nog kunnen weergeven dat er hier slechts gaat om een heftige derby. Echter de wedstrijden tussen Celtic en Glasgow Rangers gaan ook gepaard met diepere religieuze, etnische en nationalistische emoties en aspecten. Zo zijn er Glasgow Rangers supporters die zich kleden met *Union Jacks*, tatoeages van Koning Willem van Oranje waaruit hun loyaliteit blijkt voor Engeland en de fans zingen antikatholieke liederen als *No Pope of Rome*. Daarentegen zijn er Celtic fans die de Ierse kleuren groen, wit en zwart dragen als loyaliteit voor Ierland. Daarbij worden bekende Ierse liederen gezongen (Bruce 2004: 128). Deze emoties en identificaties vinden ook op het voetbalveld plaats en binnen het bestuur, maar zijn toch vooral verbonden aan de fans van beide clubs. De strijd tussen fans, vóór, tijdens en na de wedstrijden, is door verschillende wetenschappers vanaf 1980 onder de loep genomen.

Deze Schotse derby is zodoende niet alleen om zijn voetbal bekend over de hele wereld. De wedstrijd gaat altijd gepaard met veel strijd, maar ook met veel supportersgeweld. Strijd en geweld dat niet alleen gebaseerd lijkt te zijn op basis van voetbal, maar waarbij nationalistische, etnische en religieuze aspecten een grote rol spelen. De religieuze aspecten zijn vooral van belang binnen mijn scriptie, ik moet daarbij opmerken dat religieuze aspecten altijd verbonden zijn met de etnische en

nationalistische aspecten. Het is mijn doel in dit hoofdstuk om de complexe verbinding tussen voetbal en religie duidelijk te maken.

Allereerst zal ik kort ingaan op de ontwikkeling van het christendom in Schotland, waarna ik de historie van zowel Glasgow Rangers als Celtic zal bespreken. Daarna zal ik ingaan op en op welke wijze voetbal en religie in deze casus met elkaar verbonden zijn.

2.2 Religieuze achtergronden

Glasgow Rangers en Celtic zijn beide opgericht in de jaren '80 van de 19^e eeuw. Om een helder beeld te krijgen van de religieuze situatie ten tijde van de oprichting van de voetbalclubs, maar ook van ontwikkelingen daarna, is het noodzakelijk een aantal belangrijke ontwikkelingen die vanaf de reformatie in Schotland plaatsvonden, kort te schetsen.

Het verdrag van de standenvergadering, dat in 1560 door Schotland en Engeland werd getekend, zou in de geschiedenis van het christendom in Schotland een belangrijke factor gaan worden. Het verdrag had namelijk tot gevolg dat de protestanten de overhand kregen in Schotland. Het was het moment waarop de Schots-protestantse confessie tot nationale confessie werd aangenomen. De Schotse kerk kreeg een opbouw volgens presbyteriale ordening (Werner 1991: 31). Zo bleef de kerk een nationale kerk, waarin *presbyteries* (regionale vergaderingen) een belangrijke rol vervulden, doordat ze binnen de nationale kerk hoge bevoegdheden kregen.

In de periode hierna beleefden de christelijke kerken in Schotland een roerige periode, waarin ook politieke machtsverhoudingen (zoals bijvoorbeeld de oorlog tussen Engeland en Schotland in de eerste helft van de zestiende eeuw) een rol speelden (Werner 1991: 44). De kerkelijke situatie aan het begin van de achttiende eeuw kenmerkte zich door heterodoxie. Dit hield in dat de Schotse presbyteriaanse kerk bescherming genoot van de staat, maar dat er ook sprake was van enige godsdienstvrijheid. Voor de anglicanen en de rooms-katholieken gold deze godsdienstvrijheid echter niet. Sinds die tijd, in variërende intensiteit, kenmerkte het Schotse protestantisme zich door een sterk anti-katholieke houding (Bradley 1995: 10).

De grote hoeveelheid afsplitsingen bracht, volgens een aantal onderzoekers, vanaf het begin van de negentiende eeuw ook een proces van secularisatie op gang. De vermenigvuldigingen van kerken verminderde de universaliteit van het religieuze gedachtegoed, wat volgens

de bedoelde onderzoekers, de significantie van religie in de samenleving verminderde. Volgens andere wetenschappers gaven deze afsplitsingen juist de belangrijke rol van religie in de Schotse samenleving aan (Brown 1997: 39).

De strijd die in het midden van de negentiende eeuw losbarstte, bracht een veel striktere scheiding tussen kerk en staat met zich mee. De *Free Church* scheidde zich af van de Schotse Kerk en knipte de banden met de staat definitief door. Deze kerk zou een belangrijke rol in Schotland gaan spelen, maar een deel ervan scheidde zich overigens later weer af. Zo ontstond de *Free Presbyterian Church*.

Al een tijdlang bestonden er sterke religieuze banden met Ierland. Zo was de Presbyteriaanse Kerk (Church of Ireland) verbonden met het Schotse presbyterianisme. Daarbij merk ik op dat er theologisch gezien en qua kerkstructuur wel verschillen tussen (Noord)-Ierland en Schotland bestonden (Cross 1997: 20). Hier zal ik daar echter niet verder op ingaan.

Ook de katholieken hadden vanoudsher sterke banden met Ierland (Cross 1997: 18). Iers zijn werd een tijdlang automatisch geassocieerd met katholiek zijn. De banden tussen de katholieke Ierse en katholieke Schotse kerken waren dan ook in sterke mate aanwezig (Cross 1997: 40).

Vanaf de negentiende eeuw kenmerkte het christendom in Schotland zich door grote verschillen tussen de *Highlands* en *Lowlands* en rurale en stedelijke gebieden. De grote verschillen werden veroorzaakt doordat op sommige plekken de industrialisatie en urbanisatie was begonnen. De rol van religie begon op plekken waar de industrialisatie en urbanisatie doordrong sterk te veranderen (Bruce 2004: 9).

De reden dat de rol van religie in de samenleving veranderde was volgens een aantal geleerden te wijten aan secularisatie. Vooral de werken van de klassieke sociologen als Max Weber en Emile Durkheim wordt wel beschouwd als de aanzet tot de secularisatiethese.

Het aantal kerkelijken in georganiseerd verband nam in ieder geval af. Een ontwikkeling die zich na 1900 doorzette, maar nog niet leidde tot een grote breuk met georganiseerde religie in Schotland (Brown 1997: 154). De kerken, zowel de presbyteriaanse kerken, *Free Church*, de evangelische kerken, maar ook de katholieke kerken, werden gedwongen hun strategieën aan te passen aan de opkomst van de industrialisatie en het kapitalisme.

Daarnaast trokken veel katholieke Ieren, rond het midden van de negentiende eeuw, van Ierland naar de industriegebieden in en nabij Glasgow. De katholieke kerk had tot dan toe vanuit Rome vooral de missionaire status toegedicht gekregen. Dat wil zeggen dat er geen grote katholieke kerk- en organisatiestructuur in Schotland aanwezig was. Slechts een procent van de Schotten was lid van de katholieke kerk. Bij de komst van immigranten uit Ierland veranderde dit en daarmee veranderde ook de status van de katholieke kerk (Bradley 1995: 13). De geïmmigreerde katholieken kregen het moeilijk. De macht van de protestantse kerk was groot en de voornamelijk uit Ierland geïmmigreerde katholieken stonden laag in aanzien. Veel Ieren vonden het moeilijk zich aan te passen. Het anti-katholieke fanatisme speelde daarbij een aanzienlijke rol in de samenleving (Bruce 2004: 32).

Toch verdubbelde het aantal katholieke kerkgangers zich vanaf het einde van de negentiende eeuw tot aan het begin van de Tweede Wereldoorlog. Ook de protestantse denominaties bleven actief (Brown 1997: 154). Ofschoon er een tijdlang enig verval is te zien in het aantal kerkleden binnen zowel de protestantse als de katholieke kerk, steeg het aantal leden in tijden van hoge werkloosheid en depressie, zoals in de jaren tussen 1920 en 1930 (Brown 1997: 148).

Na de Tweede Wereldoorlog is er een duidelijke teruggang zichtbaar in het aantal leden van de protestantse kerken. De rol van de kerk in de samenleving is dan inmiddels sterk veranderd. Callum Brown formuleert dit op de volgende manier:

Casus 1 Glasgow Rangers en Celtic, aartsrivalen in Schotland

After adapting with success to industrial, urban and capitalist society in the eighteenth and nineteenth centuries, religion in the late twentieth century is losing its place in Scottish society (Brown 1997: 158).

Zo lijkt religie in Schotland na de Tweede Wereldoorlog nauwelijks meer een dominante rol in de samenleving te spelen. Brown toont dit verlies van dominantie ook cijfermatig aan. Volgens hem was 44 procent van de Schotten in 1939 nog verbonden aan een kerk of denominatie, maar in 1960 was dit al gedaald naar dertig procent. De laatste cijfers van Brown dateren uit 1994, een jaar waarin nog maar 25 procent verbonden was aan een kerk (Brown 1997: 62, 158). De uittocht van *het geloof* in Schotland, zoals Brown het formuleert, was een feit geworden. Samen met veel andere Europese landen deelde Schotland de snelle ontmanteling van de christelijke samenleving (Brown 1997: 174).

De door Brown geconstateerde teruggang in het aantal kerkleden binnen de institutionele kerkgenootschappen hoeft niet automatisch te betekenen dat de rol van religie daarmee zou zijn uitgespeeld. Zo was en is er de opkomst van de evangelische- en pinksterkerken, die zo rond 1950 tijdelijk zorgden voor een soort religieuze opleving onder de Schotse bevolking. Voor ons is hier van belang dat binnen bepaalde maatschappelijke velden, de religie nog altijd een rol speelt. Een van die maatschappelijke velden zou de sport kunnen zijn en dan met name het voetbal.

Samenvattend zien we dat het christendom zich op zeer complexe wijze ontwikkeld in Schotland. De strijd tussen protestant en katholiek is al vanaf de Reformatie zichtbaar. De immigratie van protestanten, maar vooral katholieken vanuit Ierland, naar met name naar de industriezone van Glasgow, zorgde voor een opleving van deze strijd. De daaraan gerelateerde geweldsdelicten namen toe vanaf 1870. Daarnaast bestond er een connectie tussen de opleving van geweld tussen protestanten en katholieken in periodes van economische recessies. Dat gold voor de jaren 1920-1930, maar ook voor de jaren vanaf 1980 (Brown 1997: 191ff). In de paragraaf 2.5 over *sektarisme* zal ik verder ingaan op de strijd tussen protestant en katholiek in Schotland.

2.3 De voetbal historie

Na deze schets van de historische religieuze context van Schotland, zal ik ingaan op de plaats van het fenomeen voetbal in de Schotse samenleving. Ik begin met een korte historische inleiding over het voetbal in Schotland. Daarna zal ik stilstaan bij de twee clubs waar het in deze casus vooral over gaat, Glasgow Rangers en Celtic.

2.3.1 Het Schotse voetbal

Sinds 1873 is de *Scottish Football Association* (SFA) verantwoordelijk voor de Schotse voetbalcompetities en voor het optreden van de nationale elftallen van Schotland. Samen met de Britse voetbalbond behoort de SFA tot de oudste voetbalbonden ter wereld. Het voetbal, in ieder geval het professionele voetbal kent immers ook zijn oorsprong op de Britse eilanden. In 1860 worden de eerste voetbalwedstrijden gespeeld. Zo bestaan er beschrijvingen van wedstrijden tussen Schotse clubs Hearts en Hibernian FC, ook al bestond er nog geen officiële competitie (Hognestad 1997: 209). De opgerichte SFA zorgde voor de oprichting van lokale en regionale competities. Na de oprichting van de SFA sloten steeds meer clubs zich aan. In 1890 was dit aantal gegroeid tot 190 clubs. Voetbal werd de sport van de arbeiders (Devine 1999: 361). In de inleiding vermeldde ik al dat de arbeidersklassen in Engeland snel in contact kwamen met voetbal in tegenstelling tot andere landen, waar voetbal lang een elitesport bleef (Van Bottenburg 1997:2 245). Voetbalteams ontstonden uit arbeidersteams van verschillende industriële bedrijven, daarna groeiden de meeste teams door. Een op de vier mannen in de leeftijd van 15-29 hoorden rond 1900 bij een voetbalclub (Devine 1999: 361). Niet veel later werd het *voetbal kijken* net zo populair als het beoefenen van de sport zelf.

De wedstrijden tussen Engeland en Schotland, de landen met de oudste voetbalhistorie, zorgden voor enorm veel supporters. In 1906 waren er 121.000 supporters bij een wedstrijd aanwezig, in 1937 maar liefst 149.515. Devine spreekt over de rol van voetbal bij de vorming van een nationale identiteit. De jaarlijks terugkerende wedstrijden tussen Engeland en Schotland gingen en gaan gepaard met patriotistische hartstocht (Devine 1999: 362). Zowel voor het nationale elftal als bij de verschillende

clubteams geldt volgens Devine dat het voetbal nationale identificaties en lokale identificaties *promoten* (Devine 1999: 362).

In 1954 nam het nationale elftal van Schotland voor het eerst deel aan een wereldkampioenschap, dat plaatsvond in Zwitserland. Het toernooi verliep erg slecht, omdat er twee keer kansloos werd verloren. De 7-0 nederlaag tegen Uruguay is tot op de dag van vandaag de grootste nederlaag voor het nationale elftal ⁵.

In 1958 nam Schotland opnieuw deel aan het eindtoernooi, maar wist zich daarna tot en met 1974 niet meer te kwalificeren. In de daaropvolgende eindtoernooien, waarvoor Schotland zich een aantal keer wist te plaatsen, kwamen de Schotten nooit verder dan de eerste ronde⁶. Net als de wereldkampioenschappen waren de Europese kampioenschappen ook voor Schotland geen succes. Zowel in 1992 als in 1996 werd Schotland in de eerste ronde van het EK uitgeschakeld.

Op dit moment bestaan er naast het nationale elftal vier professionele Schotse voetbalcompetities. De *Scottish Premier League*, *Scottish Football League- First division*, *Second division*

en Third division. In totaal spelen er 42 clubs binnen deze 4 divisies. Het huidige systeem is nog niet zo lang geleden ingevoerd. De structuur van de huidige *Scottish Premier League* dateert nog maar uit 1998⁷. Dit terwijl de eerste vorm van een Schotse voetbalcompetitie zoals eerder vermeld dateerde uit 1880. Door de kleine competities spelen teams minimaal vier keer per jaar tegen elkaar. Daarnaast komen de teams elkaar ook nog in verschillende bekertoernooien tegen. Zo kan het voorkomen dat *The Old Firm* wel 6 keer binnen een seizoen wordt gespeeld.

Glasgow Rangers en Celtic zijn al sinds de invoering van de Schotse competitie de beste clubs. Ik zal de historie van beide clubs nu kort beschrijven.

---

⁵ Het toernooi van 1954 werd overigens gewonnen door Duitsland. In de finale in Bern werd het toerenhoge favoriete nationale elftal van Hongarije verslagen. Deze korte uitstap over het *Wonder van Bern* is een voorbeeld van op welke wijze een groot voetbalsucces kan bijdragen aan het collectieve zelfvertrouwen voor een land (Willemsen 1994)

⁶http://www.scottishfa.co.uk/scottish_football.cfm?page=133

⁷ <http://www.scotprem.com/content/default.asp?page=s31>

2.3.2 Glasgow Rangers (1873)

Four Young men shared a dream – to start a football club. They had no money, no kit, not even a ball.

(Officiële site van de Glasgow Rangers⁸).

Aldus wordt de start van het voetbalteam van Glasgow Rangers bijna mythisch omschreven op de officiële website. De officiële start was in 1873, het jaar waarin de eerste mensen werden aangesteld om leiding te geven aan de club. In de jaren daarna begon de club langzaam deel uit te maken van de Schotse competitie. De naam Glasgow Rangers was overigens overgenomen van een Engels rugby team.

De club is van oorsprong protestants, net als de meeste voetbalclubs in Schotland. De decennia daarna groeiden de Rangers uit tot een van de grootmachten in het Schotse voetbal. De successen volgden elkaar op. Vanaf 1898 won het team bijvoorbeeld vijf landskampioenschappen op een rij.

William Struth en James Gordon zijn binnen de club historische namen. Struth was in het begin van de vorige eeuw 34 jaar manager van de club en leidde de club tot grote successen. Gordon presteerde het om in zijn 20-jarige periode bij de club op alle posities in het veld uit te komen. In het seizoen 1927-'28 won de club, waarbij zowel Struth als Gordon betrokken waren, zijn eerste *double*, zowel de competitietitel als de nationale beker. In de bekerfinale zagen 118.115 supporters dat Celtic met 4-0 werd verslagen. De successen bleven ook in de tientallen jaren daarna volgen. Celtic ontwikkelde zich tot de belangrijkste tegenstander. Dat was al zo sinds de eerste *clash* in de Schotse competitie die plaats vond in het jaar 1888.

Één van de wedstrijden tegen Celtic werd ook de zwartste dag uit de Schotse voetbalgeschiedenis. Op 2 januari 1971 liep een wedstrijd op Ibrox Park, volledig uit de hand: 66 personen vonden de dood en 140 personen raakten gewond. In het jaar daarna

---

⁸ <http://www.rangers.premiumtv.co.uk/page/Home>

probeerde de club af te rekenen met dit heftige incident. Dat gebeurde met het winnen van de *Europacup II*, het grootste Europese succes van de Rangers. Jaren later wisten de Glasgow Rangers negen landstitels op rij te behalen. De Nederlandse coach Advocaat beleefde wisselende tijden in Glasgow, maar was één van de belangrijkste personen bij de oprichting van het nieuwe trainingsonderkomen: Murray Park.

Het moet duidelijk zijn dat Glasgow Rangers door de successen tot de grootste clubs van Schotland behoort. Ook in Europa hebben zij door een aantal successen in het verleden een naam opgebouwd. Pieter Huistra onderstreept het belang van Glasgow Rangers in Schotland met het volgende voorbeeld:

Op een gegeven moment zaten we bij de club met keepersproblemen. Er werd besloten een keeper aan te trekken vanuit de Tweede Divisie via een contract van een maand, hetgeen in Schotland mogelijk is. Uiteindelijk voetbalde de keeper geen enkele wedstrijd voor de club, maar hij wordt sindsdien overal aangeduid als oud-Glasgow Rangers speler. Eens een Ranger, altijd een Ranger.

Hierboven vermeldde ik al dat de Glasgow Rangers als protestantse club was begonnen. Wat is er van deze protestantse oorsprong over? Joseph Bradley (1995) deed onderzoek naar religieuze herkomst van fans bij verschillende clubs. Wat de cijfers over de religieuze denominaties van de Rangersfans betreft, blijkt het volgende. 73 procent zegt aangesloten te zijn bij de Church of Scotland, 15 procent zegt te behoren tot andere protestantse denominaties en 11 procent zegt niet te behoren tot een denominatie. Volgens Bradley'onderzoek is er geen enkele Rangerfan die zegt te behoren tot de katholieke denominatie. Voor geen enkele van de door Bradley genoemde clubs, ook al is er sprake van een protestantse oorsprong, geldt dit opmerkelijke gegeven ook (Bradley 1995: 57).

2.3.3 Celtic (1888)

Celtic Football Club zag het levenslicht in 1888. Broeder Walfrid, lid van de rooms-katholieke congregatie Broeders Maristen, wordt gezien als de oprichter van de voetbalvereniging. Volgens het statuut van oprichting gebeurde dat om de

teloorgang van Glasgows East End tegen te gaan⁹. Deze broeder zag in het voetbal een kans om geld te verdienen voor arme Ierse immigranten (Bradley 1995: 35). De katholieke immigranten waren meestal niet welkom bij Schotse firma's en richtten daarom hun eigen bedrijven op. Daarmee gepaard ging de opkomst van eigen maatschappelijke voorzieningen (Foer 2004: 44). De aanwezigheid van Celtic FC zorgde voor een relatief veilige omgeving voor de Ierse katholieke migranten (Bradley 1995: 49).

De geestelijke Walfrid stelde voor de club Celtic te noemen om op die manier de Schotse en Ierse *roots* aan te geven. Nog steeds worden binnen de club deze Ierse *roots* benadrukt. Als voorbeeld noem ik de kleuren van de Ierse vlag die bijvoorbeeld zichtbaar zijn in de tenues. Bradley geeft daarbij aan dat Celtic is opgericht door en voor Ieren, maar nooit niet-katholieken heeft geweigerd (Bradley 1995: 36).

De club kende vanaf de begintijd al grote successen. Foer (2004) verklaart dat door aan te geven dat Celtic wat had te bewijzen. Door successen was de club in staat af te rekenen met het door protestanten opgeroepen en gekoesterd beeld van inferieure katholieken (Foer 2004: 44).

Een van de bekendste managers van Celtic is Jock Stein, die de club ruim 13 jaar runde. Onder zijn leiding was 1967 het succesvolste jaar uit de voetbalhistorie van Celtic. Zo won het de competitie, verschillende nationale bekercups en de Europa Cup. De historische zege met 7-1 op de Glasgow Rangers op Hamden Park (de thuishaven van Queen's Park FC en het Schotse elftal) speelde daarbij minstens zo'n belangrijke rol.

Uit het al eerder aangehaalde onderzoek van Bradley bleek dat veruit de meeste Celtic fans behoren tot de katholieke denominatie: 93 procent. Een procent zegt te behoren tot de *Church of Scotland*, 3 procent tot andere denominaties. Nog eens 3 procent zegt niet te behoren tot een denominatie (Bradley 1995: 57). Het grootste geeft aan katholiek te zijn, al zegt tenminste 1 procent te behoren tot de protestantse *Church of Scotland* (Bradley 1995:58).

Hiermee sluit ik de beschrijving van de (historische) voetbalcontext in Schotland af. Ik ga nu verder gaan met de analyse van *The Old Firm*. In de volgende paragrafen behandel ik verschillende aspecten. In § 1.4 *Identiteit* ga ik in op de rol van identificaties van fans

---

⁹ <http://www.celticfc.net/home.aspx>

bij beide clubs. De derby tussen Glasgow Rangers en Celtic is heel illustratief bij de theorieën rondom identificaties en identiteitsontwikkeling. In § 1.5 *Sektarisme* ga ik in op sektarische elementen binnen de Schotse samenleving en vooral binnen deze derby. Daarbij draait het om de vraag welke rol de religieuze identificaties, zowel protestant als katholiek, nog bij de wedstrijden tussen Glasgow Rangers en Celtic spelen?

2.4 Identiteit

Hieronder zal ik laten zien op welke wijze de velden voetbal en religie elkaar overlappen of uit elkaar liggen, kortom welke raakvlakken er zijn tussen voetbal en religie.

Zoals vermeld werd Glasgow Rangers opgericht als een protestantse voetbalclub, net als de meeste voetbalclubs in Schotland. Dit is het logische gevolg van het gegeven dat de meerderheid van de Schotten behoorde tot de protestantse denominaties. Celtic en

Hibernian zijn van oorsprong de enige katholieke clubs. De interactie tussen Celtic (en in mindere mate Hibernian) en andere Schotse clubs heeft, zeker in het verleden, altijd geleid tot spanningen. Deze spanningen waren gerelateerd aan religieuze, culturele of etnische aspecten

(Bradley 1995: 74). Bradley noemt in dit verband ook de spanningen bij wedstrijden tussen de Glasgow Rangers en Motherwell. Als voetbalgemeenschappen hebben zij veel gemeen, maar ze verschillen sterk op regionale en politieke gronden (Bradley 1995: 74).

De strijd tussen Celtic en Glasgow Rangers wordt echter in de literatuur (door onder andere de auteurs Bradley, Bruce, Kuper) als voorbeeld genomen voor de verbanden tussen voetbal, religie, etniciteit en nationalisme. Ik zal daarom nu mijn vizier richten op deze derby en de daarbij verbonden culturele, politieke en religieuze aspecten. Ik begin daarbij met de vraag: waarom was en is deze derby zo beladen?

Belangrijk is hier nog eens te benadrukken dat het gaat om een derby. Zoals ik heb aangegeven komen de wedstrijden tussen de Glasgow Rangers en Celtic daarnaast vaker voor dan bijvoorbeeld de wedstrijden tussen andere derbies als Liverpool tegen Everton

en AC Milaan tegen Inter Milaan. De kleine Schotse competitie zorgt ervoor dat beide clubs elkaar minimaal vier keer per jaar treffen.

Daarnaast hebben beide clubs hun thuishaven in Glasgow. Het stadion Celtic Park is gevestigd in de wijk *East End*, Glasgow Rangers' thuishaven Ibrox Park in *South Side*. In *East End* is veel industrie gevestigd. Daarnaast was deze wijk een tijdlang armoedig en woonden veel geïmmigreerde Ieren in *East End* of daar dichtbij. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het katholieke Celtic, met veel Ierse fans, in deze wijk is gevestigd. *South side* is daarentegen een rijke wijk met veel publieke gebouwen en grote parken.

Verder heeft de felle strijd tussen supporters van Celtic en de Glasgow Rangers te maken met de dominantie van beide clubs in de Schotse voetbalcompetitie. Celtic begon met een aantal successen, vlak na de oprichting, en de Glasgow Rangers had vervolgens de sportieve mogelijkheden tegenstand te bieden. Omdat de Rangers een van de weinige protestantse clubs in Schotland was die was opgewassen tegen het goede (katholieke) Celtic werden veel Schotten fans van Glasgow Rangers.

Hiermee komen we op het belangrijke aspect, dat de Glasgow Rangers de *natives* gingen vertegenwoordigen, dat wil zeggen de inheemse protestantse Schotten (Bradley 1995: 37). Joseph Bradley formuleert in dit verband de rol van Celtic op de volgende wijze:

The very existence of the Celtic club in Scotland therefore spawned a reaction from the rest of Scottish football (Bradley 1995: 37).

Zoals eerder vermeld werd de Glasgow Rangers de club waarbij de oorspronkelijke Schotse en protestantse identiteit werd opgebouwd en uitgedragen. Deze identiteiten waren een antwoord op de opkomst van Celtic en waren er vermoedelijk niet geweest, in ieder geval niet binnen het voetbal, als Celtic niet had bestaan. Niet voor niets heet deze

derby *the old firm*. Beide clubs vormen een oude firma, omdat de clubs zonder elkaar veel waarde en glorie verliezen.

Ook de intolerantie jegens Ierse katholieken was duidelijk zichtbaar in de ontwikkeling van de rivaliteit tussen de voetbalclubs. Dat maakte dat een ethno-religieuze strijd of zelfs een kloof was gecreëerd binnen de context van het Schotse voetbal (Bradley 1995).

Bovenstaande factoren laten zien dat voetbal een populair middel kan zijn om religieuze en etnische identiteiten naar buiten te brengen. De auteurs Burdsey&Chappel brengen dit inzicht als volgt onder woorden:

Support at a football club does act as a vehicle through which the other elements of an individual's identity can be affirmed and articulated (Burdsey&Chappel, 3).

Voetbal is het maatschappelijk veld waar nationale, culturele, sociale, religieuze en politieke onderwerpen zowel gevormd worden als naar buiten toe getoond worden.

Burdsey&Chappel stellen in hun onderzoek dat verschillende voetbalclubs, dat geldt voor clubs zowel in Schotland als in Noord-Ierland en Engeland, door sociale groeperingen gebruikt zijn om verschillende

identiteiten uit te drukken. De op de tribunes gezongen liederen zijn een voorbeeld van duidelijke expressie naar buiten toe. David stelt zelfs dat, getuige de teksten, over deze liederen goed is nagedacht en dat zij verschillende identificaties genereren en belichamen. Hij formuleert dit zo:

The songs of Celtic and Rangers fans are not simply a set of ditties, but these songs epitomize themes of religious, cultural and ethnic identities (David, blz.7).

In de § 2.5 *sektarisme* zal ik verder ingaan op de inhoudelijke kenmerken van deze liederen, zij zijn en vormen, in ieder geval in de context van identiteit en identificaties, een expressiemiddel.

Samengevat, was en is Celtic voor veel Ierse en Schotse katholieken de plek in de Schotse samenleving waar katholieke en Iers-nationalistische identificaties worden gecreëerd en naar buiten worden gebracht. Bradley meent zelf dat de voetbalclub Celtic FC een van de belangrijkste mediums is geworden om deze culturele identificaties naar buiten toe te brengen (Bradley, 1995, 167). Ook op Glasgow Rangers is dit inzicht van toepassing. Het is de sterkste protestantse en Schotse club die tegenstand wist te bieden aan het katholieke Ierse Celtic.

Alle bovenstaande elementen zijn voorbeelden van op welke wijze identiteitsvorming tot stand komt. De maatschappelijke conflicten of onderliggende irritaties worden binnen het voetbal zichtbaar, omdat dit de plek is waar twee rivaliserende groepen tegenover elkaar staan. Op een dergelijk moment is het simpelweg *South Side* tegen *East End*, katholiek tegen protestant, Iers tegen Schots en misschien ook arm tegen rijk (het thema identificatie: De Swaan 1999)

In de creatie van religieuze, etnische en nationale identiteiten is de rol van de (collectieve) ander onmisbaar. Specifiek in dit voorbeeld hebben beide clubs en beide supportersscharen elkaar nodig. Zonder elkaar bestaat de *oude firma* niet. Maar bij alle voetbalwedstrijden geldt dit. Er is altijd sprake van een confrontatie tussen verschillende teams, verschillende geografische plaatsen en verschillende identificaties en emoties. In de geschiedenis van het voetbal hebben fans en spelers deze antagonistische aspecten van het duel naar buiten toe gebracht (Hagness 1997: 194). Om het een en ander te verduidelijken zal ik nu hieronder kort verdergaan over het thema van persoonlijke en collectieve identiteit.

Verschillende auteurs onder wie Gerd Baumann (1999), beargumenteren dat alle identiteiten en identificaties dialogisch van aard zijn. Ook Thomas Eriksen beschrijft in zijn boek *Ethnicity and Nationalism* (2002) dat etniciteit en nationalisme altijd door contact met andere etnische, religieuze en nationalistische groepen worden geconstrueerd. Daarnaast kunnen deze etnische en nationalistische identificaties op persoonlijk en op collectief niveau plaatsvinden. Als laatste moet in ogenschouw worden

genomen dat deze identificaties vaak zeer tijdelijk en situationeel zijn (Eriksen 2002: 19). Zoals ook de Swaan al concludeerde (De Swaan 1999).

Ook de socioloog Henri Tajfel beschrijft en analyseert het ontstaan van sociale, etnische en religieuze identiteiten. Zo spreekt Tajfel over *ingroup* en *outgroup*. Er ontstaat een gunstig beeld van de eigen of *ingroup*, door positieve waardering van persoonlijke en collectieve eigenschappen. Daarnaast bestaat er de negatieve waardering van een andere groep. Deze groep moeten we beschouwen als *outgroup* (Kinnvall 2004). Ook hier is weer zichtbaar dat zowel bij persoonlijke als bij collectieve identificatie *de ander* een belangrijke rol speelt. Die ander kan zowel persoonlijk als collectief zijn en zelfs *imaginair* (Hermans 2006: 71).

Het voorgaande samengevat kunnen we stellen dat de rivaliteit tussen Glasgow Rangers en Celtic heel goed de theorie over de vorming van persoonlijke en collectieve identiteit illustreert. Een fan van Glasgow Rangers voelt zich in het stadion tussen zijn eigen supporters een protestantse Schot en bijvoorbeeld een trotse inwoner van *South Side*. Zulke identificaties zijn op zo'n moment belangrijk, omdat aan de overkant supporters zitten van Celtic, die zich identificeren met het Schotse of Ierse katholicisme of met de Ierse nationaliteit. De tijdelijkheid en contextgebondenheid van dergelijke identificaties zijn groot. Dezelfde fan zal zich bijvoorbeeld op zijn werk tegenover een Celtic fan heel anders kunnen gedragen. De identificatie met de werknemers van het bedrijf zou op een dergelijk moment weleens veel belangrijker kunnen zijn.

Ook Simon Kuper, bekend van zijn columns en studies over sport vanuit antropologisch gezichtspunt, onderzocht de Britse en Schotse 'fan' cultuur en 'fan' identiteit. Zo beschrijft hij ook de belangrijkste Schotse derby. Kenmerkend daarvoor is volgens Kuper dat de supporters zich erg bewust zijn van hun identiteit(en). Zij spelen daar bewust op in en dragen dit naar buiten toe uit. Zo accentueren zij hun groepsidentiteit heel zichtbaar in

de gezamenlijke kleding en door het zwaaien met vlaggen (Kuper 2003: 216). Daarnaast noemt Kuper de kennis over de historie van de clubs als kenmerkend voor de fans. Elke fan kent zijn of haar klassiekers uit het verleden (Kuper 2003: 216,217). Op deze *collective memory* wijzen ook Giulianotti en Armstrong in hun studie naar hooligans en carnival fans in Scotland (Giulianotti&Armstrong 1997: 32). Zij geven tevens aan dat vanaf 1960 steeds meer Schotse clubs dergelijke fan subculturen ontwikkelen (Giulianotti&Armstrong, 30). Hier is historische kennis een deel van een groepsidentiteit geworden. Mythes, verhalen, liederen en Yells spelen een belangrijke rol in de vorming van collectieve identiteit(en) (Gazzah 2008: 73).

Als derde aspect wijst Kuper op de fancultuur, waarbij het haten van de tegenstander een belangrijke rol speelt. Dit haten is ook één van de redenen waarom de supporters het supporter zijn leuk vinden. Ook Kuper formuleert: *Celtic and Rangers fans need each other* (Kuper 2003: 217). Volgens hem wordt daardoor begrijpelijk waarom *the Old Firm* nog steeds zo intens populair is.

Publicist Franklin Foer heeft laten zien dat het beeld wat bestaat van de voetbalfans vaak niet helemaal waar blijkt te zijn. Op voorhand lijken veel fans te behoren tot het prototype fan, gedreven door armoede, achterstand, of dronkenschap. Hij haalt daarbij Dummy, een Ranger fan, naar voren. Dummy geeft aan dat als de keuze gemaakt moet worden tussen vrouw, baan of de Rangers, dat hij onmiddellijk zou kiezen voor de Rangers. Voor de wedstrijd dringt hij steevast twee whisky. Foer formuleert dit zo: *Dummy is an avatar of this vast lumpen proletariat* (Foer 2004: 43).

Toch beschrijft Foer deze fan als iemand met een enorme historische kennis van bijvoorbeeld het Schotse protestantisme (Foer 2004: 43) Hij is gepassioneerd en heeft verstand van zaken. Foer maakt uit zijn non-verbale communicatie op dat hij alle antikatholieke toespelingen of uitspraken volledig meent. De suggestie kan bestaan dat we hier te maken hebben met haat jegens katholieken of Celtic-supporters, zogenaamd *sektarisme*. Nog steeds spelen bij *the Old firm* religieuze sentimenten een rol, sentimenten die teruggaan tot de tijd dat beide clubs werden opgericht. Zoals ik hier boven al beschreef is de rol van religie in de Schotse samenleving sterk afgenomen. Het merendeel van de Schotse bevolking lijkt zich niet of nauwelijks meer te identificeren met religieuze denominaties. Toch lijkt de religie binnen het voetbal nog een rol te

spelen. Dat brengt ons op een aspect dat ook Kuper aan de orde brengt. Ik citeer Simon Kuper:

They are not about to give up their ancient traditions just because they no longer believe in God (Kuiper 1994: 218).

Dat brengt mij bij de vraag hoe het kan dat religie nog steeds een soort invloed lijkt te hebben binnen het voetbal? De derby wordt nog altijd door onderzoekers in verband gebracht met *sektarisme*. De vraag die daarbij oprijst, is hoe groot de rol van dit zogenoemd sektarisme is? Het lijkt mij zinvol nu in die richting verder te gaan.

2.5 Sektarisme

Sectarianism and religious bigotry have long been accepted as part of a way of life in Scotland. The divide between Protestant and Catholic, the Orange and the Green, is most visibly reflected in the support for Rangers and Celtic which begins early and spreads from parent to child, from one generation to the next (Schotland's secret shame 27 februari 2005).

De wedstrijd tussen Glasgow Rangers en Celtic wordt regelmatig geassocieerd met sektarisme. Zo komt het bovenstaande citaat uit een recente documentaire van de BBC, waarin sektarisme en religieuze bigotrie verbonden worden met deze clubs. De documentaire laat veel zien van een soort diepgewortelde haat. Het een en ander vraagt om een nadere analyse.

Volgens socioloog Steve Bruce gaat het bij sektarisme om 'het ongepast behandelen van mensen wat betreft hun religie en is er sprake van discriminatie op basis van religieuze gronden' (Bruce 2004: 4,5). Bruce's definitie benadrukt de negatieve aspecten van gedrag tegenover personen met een andere (vermeende) religieuze achtergrond.

Volgens Bruce moet de eventuele relatie tussen *The old firm* en sektarisme in ieder geval in een breder verband worden gezien. Het draait daarbij om de vraag in hoeverre mensen in Schotland sektarisch zijn of nog altijd sektarische tradities koesteren.

Bruce e.a. betogen in hun inleiding van het boek *Sectarianism in Scotland* dat veel, al dan niet gezaghebbende personen, zich met deze vraag hebben beziggehouden. Dat varieert van vertegenwoordigers van de geestelijkheid tot die van de wetenschap. Daarbij merken de auteurs het volgende op:

What is dismaying about the quality of the current debate is the lack of care taken by many of those who express trenchant opinions' (Bruce 2004: 3).

De discussie is, volgens hen, vaak zeer onzorgvuldig gevoerd.

Het heeft de auteurs ook aangezet een aantal artikelen te bundelen waarin nauwkeurig wordt onderzocht of, waar en hoe sektarisme zichtbaar is in de Schotse samenleving. Voor mijn onderzoek is het van belang nader in te gaan op sektarische aspecten verbonden aan het voetbal.

Een van de voorbeelden van sektarisme is het toelatingsbeleid van de Glasgow Rangers tussen 1919 en 1989. Het aantrekken van spelers kenmerkte zich lange tijd door een soort ongeschreven *policy* dat katholieken niet bij de club werden aangenomen (Bradley 1995: 38). Dit gold voor zowel spelers als technische staf. Rangers verdedigde zich tegen aantijgingen op dit punt door te stellen dat de gescoute katholieke spelers uiteindelijk niet goed genoeg bleken te zijn om voor de club uit te komen (Bradley 1995: 39).

In een in augustus 2005 uitgezonden documentaire van Netwerk spraken verschillende ervaringsdeskundigen over hatelijke gevoelens tussen supporters van beide clubs. Zo geven personen in de documentaire aan dat trainers en clubbestuurders niks doen aan de 'sektarische ellende'. Eén van deze deskundigen is Bert Konterman, zelf ex-voetballer van de Glasgow Rangers. Hij meent dat de rivaliteit in Glasgow veel verder gaat dan die in Nederland tussen bijvoorbeeld supporters van Ajax en Feyenoord. Hij wijst erop dat de rivaliteit van vader op zoon wordt doorgegeven. De bestuurders willen hier, volgens Konterman, niet ingrijpen. Ik citeer Konterman: 'Clubbestuurders willen daarbij dit beeld in stand houden, vanwege de hoeveelheid publiciteit en supporters'. In een reactie op zulk soort beschuldigingen, wijst het bestuur het idee af dat de club veel 'sektarische supporters' heeft, zo laat de manager hooguit weten dat de club wel veel 'onacceptabele supporters' heeft.

Ook Franklin Foer (2004) gaat in op het verschijnsel dat de clubs zelf het beeld van sektarisme in stand houden. Vanwege commerciële redenen bannen de clubs het ook in religieuze termen beleden fanatisme niet helemaal uit. *The city of Glasgow has kept alive its soccer tribalism* (Foer 2004: 40). Dat idee staat volgens Foer in contrast met de meeste globalisatie theorieën. De meeste sociale wetenschapper, zegt Foer, zien Glasgow namelijk als een stad die het 'antieke' tribalisme heeft bedwongen.

Kort samengevat komt deze globalisatietheorie er namelijk op neer, schetst Foer, dat op een bepaald moment een samenleving economisch moderner wordt, wat vervolgens

van invloed is op de politiek. Er ontstaat een politiek bestel dat concepten als liberaal, tolerant en democratisch hoog in het vaandel heeft staan. Voor diepgeworteld tribalisme of sektarisme lijkt binnen een dergelijk samenleving geen plaats meer te zijn. Vanaf 1980 lagen de discriminatiecijfers bijvoorbeeld gemiddeld niet hoger dan in de rest van het Verenigd Koninkrijk of Ierland.

De clubs gaan zich vanaf die periode ook als internationale en moderne organisaties presenteren (Foer 2004: 37ff). Toch slechte toenmalig voorzitter van de Glasgow Rangers David Murray in 1989 pas de muur van het anti-katholieke beleid.

The Rangers in the late eighties that his club faced a choice between ‘success and sectarianism (Foer 2004: 38).

In die periode begon de club voor succes te kiezen. Mo Johnston werd de eerste katholieke aankoop van de club en had in zijn periode een grote bijdrage aan de successen van de Glasgow Rangers. Franklin Foer geeft in dit verband aan dat vanaf die periode het behalen van titels belangrijker werd dan religieuze puriteit (Foer 2004: 39).

Foer plaatst echter nog wel wat kanttekening bij het beleid van de clubs. Ook al worden er nu inmiddels katholieke of protestantse spelers aangetrokken, het blijft de keuze van de club om door de speakers heen anti-katholieke of anti-protestantse liederen te laten horen.

Ook de makers van een Britse documentaire proberen te laten zien op welke wijze de liederen, gezongen tijdens de wedstrijden, zouden kunnen wijzen op sektarisme. Ook Simon Kuper, Burdsey&Chapel en Steve Bruce gaan in op deze liederen. In liederen van zowel de Glasgow Rangers als Celtic zitten verwijzingen naar religieuze en nationalistische sentimenten en identificaties. Alle auteurs noemen voorbeelden van liederen met zinsneden als *Get the Brits out now*, *Fuck the Queen*, *Fuck the Pope* en *Fenian*, wat vrij vertaald kan worden als ‘smerige katholiek’ (David 5ff).

Een van de bekendste liederen die gezongen wordt door Glasgow Rangers supporters is het lied *The Billy Boys*. Het lied is een verwijzing naar Billy Fullerton, de leider van protestantse *gangs* aan het begin van de twintigste eeuw, en is sindsdien ook verbonden aan Glasgow Rangers.

The Billy Boys

Hullo, hullo, we are the Billy Boys
Hullo, Hullo, you can tell us by our noise
We're up to our knees in Fenian blood, Surrender or you'll die
For we are the 'Billy Billy' Boys

Zoals aangegeven zijn er ook nationalistische sentimenten in de liederen zichtbaar. Bijvoorbeeld in het lied *God save the Queen*. De protestantse Rangers supporters laten hun nationalistische identificatie met Engeland blijken door het zingen van hun volkslied (David 5ff).

God Save our Queen

God save our gracious Queen
Long live our noble Queen
God save the Queen:
Send her victorious

The Soldiers Song wordt door Celtic supporters gezongen. Het gaat hier om het nationale volkslied van Ierland (David 7). Ik citeer de eerste zinnen:

The Soldiers Song

Soldiers are we,
whose lives are pledged to Ireland,
Some have come
from a land beyond the wave,
Sworn to be free,

Callum Brown (1997) ziet in deze strijd een voorbeeld van een vorm van sektarisme. Vanaf begin 20^e eeuw verplaatste dit sektarisme zich namelijk van het werkveld naar de vrije tijd, waarin het voetbal een grote plaats in nam. Vanaf de Tweede Wereldoorlog, de tijd waarin het kerkbezoek sterk af begon te nemen, werd het voetbal, in het bijzonder *The Old Firm*, een van de belangrijkste strijdperken voor het uiten van sektarische elementen (Brown 1997: 192ff).

Bovenstaande voorbeelden lijken te wijzen op in ieder geval een aantal sektarische elementen op en rond de wedstrijden tussen de Glasgow Rangers en Celtic. Toch zijn er

wel een aantal kanttekeningen te plaatsen bij de genoemde voorbeelden en zien we ook een duidelijke afname van deze sektarische elementen.

Het beleid van de Glasgow Rangers, zoals omschreven, was gebaseerd op een sterk anti-katholieke benadering tot 1989. Vanaf die periode lijken echter vooral de fans sterke anti-katholieke gevoelens te koesteren, al worden er ook zaken in de media overdreven. Een van de meest sprekende voorbeelden van een mediahype noemt Simon Kuper (1994). Hij beschrijft het verhaal rondom Maurice Johnston. Deze katholieke speler werd in 1989 aangetrokken door de Glasgow Rangers. Een Rangers fan, vertelde aan Kuper dat in de pers verhalen verschenen, dat na de komst van Johnston heel veel fans hun seizoenkaarten teruggaven of zelfs verbrandden. Na kortstondig onderzoek bleek slechts één persoon zijn seizoenskaart te hebben ingeleverd. Uit dit voorbeeld zou kunnen worden opgemaakt dat religieus fanatisme of sektarisme bestaan heeft bestaan of bestaat, maar dat het in onze tijd in sterke mate overdreven wordt. Pieter Huistra zegt over oud-medespeler Johnston het volgende:

Zijn komst leidde tot verbolgen reactie van de fans. Johnston ging in Edinburgh wonen, om eventuele problemen in Glasgow te voorkomen. Niet veel later ging Johnston een zeer belangrijke rol spelen voor Glasgow Rangers en de verbolgenheid onder de fans ebde weg.

Bruce wijst er ook op dat er momenten aan te wijzen zijn en maatschappelijke velden zichtbaar zijn waarbinnen in ieder geval enige vorm van sektarisme zichtbaar was en is. Bruce beargumenteert daarbij dat sektarische elementen binnen het voetbal aanwezig zijn. Hij formuleert dat op de volgende wijze:

The one area in which historic Irish-Catholic and Scots-Protestant-Unionist identities retain any salience is among some of the fans of Celtic and Rangers (Bruce 2004).

Steve Bruce ziet dat *the Old Firm* nagenoeg de enige plek is waar Ierse-katholieke en Schotse-protestantse sentimenten, emoties en identificaties een nog enigszins opvallende plaats hebben. Dat wil zeggen dat binnen het veld van voetbal emoties en identificaties naar voren komen.

Ramón Spaaij analyseert in zijn, in het in de inleiding genoemde, boek de rivaliteit tussen Feyenoord en Ajax. Ajax is een club met joodse wortels. De uitdrukking jood wordt dan ook voor en door Ajacieden gebruikt. Ramon Spaaij merkt echter op:

In de collectieve beeldvorming van supporters is het woord 'jood' losgekoppeld van zijn oorspronkelijke betekenis en neemt het een symbolische betekenis aan die meer verband houdt met Ajax en Amsterdam dan met judaïsme, de joodse cultuur of de staat Israël (Spaaij 2008: 102).

In een verband dat mijns inziens ook voor Glasgow Rangers of Celtic zou kunnen gelden. Protestant of katholiek staat symbool voor een van de clubs, maar is voor lang niet iedereen meer verbonden aan het protestantisme of katholicisme. De protestantse of katholieke identificaties zijn functioneel in het ontstaan van fangemeenschappen.

Joseph Bradley geeft tevens aan dat de voetbalarena een plek is waar twee fangemeenschappen op dat moment gevormd worden en recht tegenover elkaar staan, zoals al uitgebreid behandeld is. Het zijn dus *fan communties* die op het moment van de wedstrijddag worden gevormd en opgebouwd. Deze fangemeenschappen worden opgebouwd als de fans bij elkaar zijn en zijn dus zeer situationeel en tijdelijk.

Het maakt dat de religieuze dichotomie tussen protestant en katholiek ook sterk gelimiteerd is (Bradley 1995: 184). Deze rivaliteit is sterk situationeel binnen de context van een voetbalstadion en de omgeving daaromheen. Bradley formuleert dat in zijn boek op de volgende wijze:

It's a cleavage which varies in application, intensity, subtleness or openness, depending on circumstances and geographical location (Bradley, 1995, 197).

Een van de belangrijkste redenen dat binnen het voetbal een plaats is voor deze sektarische elementen is dat het voetbalstadion een relatief veilige omgeving is om discriminerende woorden te zingen. De fans staan binnen de eigen groep en de kans om opgepakt te worden is zeer klein. Daarnaast zullen veel mensen deze liederen ook zingen om er bij te horen. Wie mee zingt hoort bij de eigen supporters.

Bruce geeft bovenal aan dat vooral buiten het voetbal zinnen als *Fuck The Pope* of *Fuck The Queen* veel van hun waarde verliezen (Bruce 2004: 150). Ook Foer wijst hierop. Weinig fans uiten deze bewoordingen buiten het stadion. Ik citeer:

In the safety of the Glasgow soccer stadium they don't have to incessantly calculate the consequences of screaming their beliefs (Foer 2004: 62).

Op internet is op fora tevens de bovengenoemde reden te vinden. Op de site van *spiked-online*, de makers omschrijven zich als een onafhankelijk internet fenomeen van vrije denkers, wordt bediscussieerd. Een onderzoekteam van UEFA concludeerde dat deze liederen, in het bijzonder *the Billy Boys*, al heel lang worden gezongen, zonder dat bijvoorbeeld de Schotse bond er tussen kwam. Het resultaat is dat dit lied nu min of meer wordt getolereerd.

The reason songs like 'Billy Boys' - and the Celtic fans' equivalents, which tend to be about the IRA - have been tolerated for so long in Scottish football is that they are of no consequence beyond the games at which they are sung¹⁰.

Als laatste toevoeging in deze casus, wil ik nog even aangeven dat het fenomeen hooliganisme in deze context ook belangrijk is om te noemen. Ramon Spaaij gaat in zijn boek in op het thema hooliganisme. Identificatie en daarbij de sociale interactie spelen bij het fenomeen hooliganisme een belangrijke rol. Ik ben binnen deze casus misschien te weinig ingegaan op dit thema. Vervolgonderzoek zou hier zeer zeker op zijn plaats zijn. Spaaij geeft in ieder geval genoeg handvatten voor een onderzoek. Hij gaat in op de maatschappelijke achtergronden van hooligans, de cruciale 'wij' versus 'zij' verhoudingen en het belang van sociale interactie. Daarnaast noemt Spaaij de dynamische en fluide samenstelling van hooligans (Spaaij 2008: 44,45).

---

¹⁰ <http://www.spiked-online.com/index.php?/site/article/53/>

2.6 Religie en voetbal: concluderend

Religie en voetbal zijn in deze casus nauw met elkaar verbonden. De wedstrijden tussen de Glasgow Rangers en Celtic is verbonden met strijd, geweld en wordt ook automatisch geassocieerd met de religieuze strijd tussen katholiek en protestant.

De van oorsprong hevige strijd tussen katholiek en protestant is ook nauw verbonden met etnische en nationalistische identificaties met bijvoorbeeld het Verenigd Koninkrijk of Ierland. Religieuze, etnische en nationalistische identificaties zijn op hun beurt weer onlosmakkelijk met elkaar verbonden.

Religieuze identificaties spelen voor, tijdens en na de wedstrijden tussen Glasgow Rangers en Celtic een belangrijke rol. Dit wordt zichtbaar in de liederen, de symbolen en de spandoeken. Dat de rol van religie, net als in veel westerse landen, in Schotland zeer sterk is afgenomen, doet op het moment van de wedstrijd niet ter zake. Simon Kuper merkte al op dat de fans niet van plan zijn de van oorsprong katholieke en protestantse strijd op te geven. Het voetbalstadion is uitermate geschikt voor deze strijd, omdat de twee supportersscharen tegenover elkaar komen te staan. Een goed voorbeeld van hoe collectieve identificatie berust op sociaal contact, tijdelijk en contextgebonden is. De veilige omgeving van het eigen supportersvak is daarnaast een niet onbelangrijk element.

Sektarisme lijkt in Schotland geen belangrijke rol meer te spelen. Binnen het voetbal zijn sektarische elementen zichtbaar. Steve Bruce ontkracht echter, samen met andere auteurs, in zijn boek *Sectarianism in Scotland* dat het sektarisme nog echt dominant aanwezig is binnen het voetbal. De auteurs wijzen erop dat de fans van beide clubs ook veel gezamenlijke identificaties hebben. De sektarische elementen zijn daarmee sterk gelimiteerd.

Concluderend heb ik in de beschrijving van deze casus het volgende proberen duidelijk te maken. De religieuze factor binnen de derby Glasgow Rangers en Celtic is heel sterk aan het afnemen en wordt ook overdreven door bijvoorbeeld de media.

De Schotse voetbalcompetitie (vanaf 1873) behoort tot de oudste van de wereld en sinds die tijd heeft religie een rol gespeeld in het voetbal. De protestantse en katholieke strijd kende zijn weerslag in het voetbal. De aanwezigheid van het katholieke Celtic in het protestantse Schotland zorgde voor veel strijd.

Die strijd, tussen de twee Schotse topclubs Celtic en Rangers, is er nog steeds. De religieuze bigotrie alsmede de rol van religie in de Schotse samenleving is echter sterk afgenomen gedurende de afgelopen honderd jaar. Ik sta wel achter het idee van Steve Bruce dat dit zogenoemd sektarisme in sterke mate wordt overdreven door onder andere de media, en juist in zijn ogen slechts onder enkele voetbalsupporters aanwezig is. De invloed van de factor religie is voor een groot deel verdampt.

Het is echter interessant dat het veld van het voetbal een van de weinige plekken is waar Ierse-katholieke en Schotse-protestantse identificaties nog een rol spelen. De rol van religie binnen het Schotse voetbal blijft wel enigzins bestaan en is misschien nog wel in sterkere mate aanwezig dan binnen de Schotse samenleving.

Dit zou verklaart kunnen worden door de vorming van twee fangemeenschappen op de wedstrijddag tussen Celtic en de Glasgow Rangers. Deze fangemeenschappen worden gevormd en opgebouwd door traditionele sentimenten en emoties. De gezamenlijke etnische, religieuze identificaties, tradities worden uitgedragen door liederen en symbolen als vlaggen en vaandels. Het protestantisme staat symbool voor Glasgow Rangers, zonder dat veel fans zich nog theologisch of via lidmaatschap verbonden voelen met het protestantisme. De protestantse oorsprong zorgt wel voor het onderscheid met bijvoorbeeld Celtic.

Hoofdstuk 3 Casus 2, De autobiografie *Dieptepass, het relaas van een voetballer van Jorginho*

3.1 Inleiding

Ik zal in deze casus opnieuw ingaan op raakvlakken en mogelijke verbanden tussen voetbal en religie. Deze casus is echter verbonden met een ander continent en verwijst naar een andere maatschappelijke en religieuze context. Het gaat hier om het individuele levensverhaal van een Braziliaanse voetballer, die zich in de loop van zijn carrière bekeerde tot het christendom. Hier lijkt het verband tussen religie en voetbal volledig anders te zijn dan bij die van *The old firm*. Toch zullen we zien dat ook hier parallellen te trekken zijn.

De Braziliaanse voetballer die zijn levensverhaal in boekvorm liet verschijnen is Jorge de Amorim Campos, kortweg Jorginho. Hij werd op 17 augustus 1964 geboren in Rio de Janeiro en groeide op als jongste in een gezin van acht kinderen. Hij ontworstelde zich aan de armoede en de sloppenwijken van Rio de Janeiro door profvoetballer te worden. Hij speelde eerst een jaar voor het uit Rio de Janeiro afkomstige *América FC* en een jaar later voor *Flamengo*. Hier voetbalde hij van 1985 tot en met 1989. *Flamengo*, ontstaan in 1911 vanuit een roeivereniging, geldt als een van de grootste clubs in Brazilië. De club heeft een indrukwekkend palmares (Willemsen 1994: 18)

In Duitsland beleefde Jorginho grote successen. Hij voetbalde na zijn periode bij *Flamengo* in de Duitse *Bundesliga* voor *Bayer Leverkusen* tussen 1989 en 1992. Daarna ging hij naar *Bayern München* waar hij nog eens drie seizoenen voetbalde. Jorginho speelde daarna nog in Japan en bouwde zijn carrière in Brazilië af.

Jorginho speelde 64 wedstrijden voor het Braziliaanse elftal en werd met dit elftal in 1994 Wereldkampioen Voetbal in de Verenigde Staten. Nadat het Braziliaanse elftal vanaf 1970 geen wereldkampioen meer was geweest, zorgde dit kampioenschap voor een enorme opleving van het Braziliaanse voetbal. Een opleving die naar mijn mening daarna

voortduurde en misschien nog steeds heel actueel is. Het Braziliaanse elftal werd immers in 1998 tweede en won in 2002 opnieuw het WK.

In zijn autobiografie *Dieptepass, het relaas van een voetballer*, vertelt Jorginho over zijn voetbalcarrière en zijn belevenissen in en rond het veld. Daarbij speelt vooral zijn bekering naar het christelijke geloof een centrale rol. De meeste voorbeelden over zijn voetballeven hebben dan ook een connectie met zijn geloof. Zijn bekering en geloofsbeleving vormen de rode draad in zijn levensverhaal. Ik zal dan ook uitgebreid in gaan op het feit dat het boek gebaseerd is op een bekeringsgeschiedenis, waarbij ik via een theoretische inbedding de voorbeelden uit het boek zal gaan bespreken.

Ter afsluiting van deze inleiding noem ik hier voor de duidelijkheid nog een tweetal jaartallen, om enig idee te geven van de periode waar het in dit levensverhaal om draait. Allereerst is dat het jaartal 1982. Vanaf dit jaar begint Jorginho's voetbalcarrière serieuze vormen aan te nemen. In die periode speelde hij zijn eerste wedstrijden voor América FC. Een jaar later werd hij verkocht aan Flamengo, waar hij zoals vermeld tot en met 1989 voetbalde.

Naast de start van zijn voetbalcarrière noem ik het jaartal 1986 waarin Jorginho en zijn echtgenote zich bekeerden tot het christendom. Jorginho was op dat moment 22 jaar. Zijn bekering vond plaats in de periode dat hij voetbalde bij *Flamengo*. Uiteraard zal ik later dieper ingaan op zijn leven voor, tijdens en na zijn bekering. Om meer inzicht te krijgen in de achtergronden van Jorginho's bekering lijkt het mij echter relevant allereerst in te gaan op een religieuze contextbeschrijving van Brazilië. Daarna zal ik verder gaan met een korte beschrijving van voetbal in Brazilië.

3.2 Religieuze Contextbeschrijving

Ik begin deze paragraaf met een beschrijving van de religieuze context in Brazilië. Op deze wijze kan ik de autobiografie van Jorginho beter plaatsen. Dan zal blijken dat zijn bekeringsverhaal past in de context waarin Jorginho opgroeide, voetbalde en leefde. De jaren vanaf 1980 zijn daarbij vooral van belang. Om deze periode beter te kunnen begrijpen is het echter noodzakelijk om eerst verder terug te gaan in de tijd.

Wie zich verdiept in de geschiedenis van het christendom in Latijns-Amerika, zal onmiddellijk merken hoe complex en divers deze religieuze context is geweest. Zo zijn er bijvoorbeeld veel verschillende religieuze stromingen in Latijns-Amerika te vinden. Dat gold zowel voor het verleden, als voor de huidige situatie. Een beschrijving en analyse van de voor mijn onderzoek relevante pinksterbewegingen, en dan alleen in Brazilië, is al zeer complex (Freston 1995:).

Ook de religiehistorici Gonzalez en Gonzalez, onderzoekers van het christendom in Latijns-Amerika, wijzen op deze complexiteit:

As throughout the World, and in some cases more so, Christianity in Latin America is rich, varied and complex (Gonzalez&Gonzalez 2008: xi).

Daarnaast stellen Gonzalez en Gonzalez dat bij de bestudering van religie, de nadruk niet alleen moet liggen op een historische schets van de instituties zoals kerken en sekten, maar ook op de individuele verhalen van religie in het dagelijkse leven (Gonzalez&Gonzalez 2008: 5). Hierbij aansluitend geef ik nu een korte beschrijving van de ontwikkeling van het christendom in Latijns-Amerika.

3.2.1 Christendom in Latijns-Amerika

Het christendom kwam Latijns-Amerika binnen door Spaanse en Portugese immigranten en missionarissen. De vorm van de christelijke religie was namelijk het Rooms-katholicisme. Zowel soldaten als clerici waren bij de verspreiding hiervan betrokken. Het geweld en de verwoestingen, die bij deze harde vorm van missie werden gebruikt, waren buitensporig. Aan de andere kant waren er ook kolonisten aanwezig die deze harde hand afkeurden, omdat ze zagen wat er aangericht werd onder de inheemse bevolking, veelal Indianen (Gonzalez&Gonzalez 2008: 4).

Dit ambivalente gezicht van de katholieke kerk in Brazilië werd ook zichtbaar in de houding tegenover slavernij onder de zwarte bevolking in Brazilië. Gonzalez en Gonzalez geven aan dat in ieder geval een aantal personen binnen de katholieke kerk in Brazilië volledig achter de slavernij stonden. Daarmee ondersteunde de kerk ook het racisme in

koloniaal Brazilië. Aan de andere kant waren er opnieuw personen, die de onmenselijkheid van de slavernij inzagen. Gonzalez en Gonzalez wijzen op deze twee, met elkaar strijdende, posities binnen de katholieke kerk.

In de negentiende eeuw begon de Braziliaanse samenleving te veranderen en daarmee veranderde ook de rol van de kerk in de samenleving. De invloed van de kerk begon zelfs af te nemen. Daarmee kwam de roep van een aantal personen om de kerk aan te passen. Deze aanpassing zou moeten leiden tot een hernieuwde invloed van de kerk in de samenleving. Er waren echter ook personen die niets van deze verandering wilden weten. Zij vonden dat de kerk aan de traditionele normen en waarden, en de daarmee gepaard gaande gebruiken, moest vasthouden. (Gonzalez&Gonzalez 2008: 159). Er ontstond een conflict binnen de kerk, dat draaide om continuïteit of verandering.

Ook aan het begin van de twintigste eeuw moest de kerk anticiperen op de steeds veranderende, bijvoorbeeld door urbanisering, samenleving in Brazilië. De katholieke kerk moest zich herbezinnen op haar positie in een steeds meer seculiere samenleving. De gevestigde kerk begon in deze samenleving steeds minder invloed te krijgen (Gonzalez&Gonzalez 2008:182,182).

De katholieke kerk kreeg het moeilijk. De grote herbezinning vond uiteindelijk plaats tijdens het Tweede Vaticaans Concilie in 1964. De grote concurrenten waren echter inmiddels al lang op het toneel verschenen. Vanuit Europa en Amerika begon al in de negentiende eeuw de invloed van het protestantisme in Latijns-Amerika en ook Brazilië grote vormen aan te nemen. Daarnaast begon het idee dat *geloof* niet per se verbonden hoeft te zijn aan de kerk als institutie, invloed te krijgen.

Zoals aangegeven was het protestantisme al veel langer aanwezig in Brazilië. Hieronder geef ik een korte schets van de opkomst van het protestantisme, waarna ik langer zal uitweiden over de belangrijkste vorm van het protestantisme in Brazilië: de pinksterbewegingen.

3.2.2 Het protestantisme

Het protestantisme kwam Brazilië al aan het begin van de negentiende eeuw binnen door immigranten uit protestantse naties. Liberale overheden moedigen deze immigratie aan. In hun ogen konden deze protestantse immigranten en zendelingen tegenwicht bieden aan het conservatieve politieke en economische klimaat en het katholicisme (Gonzalez&Gonzalez 2008: 203) Deze zendingen kwamen vooral uit Noord-Amerika en Europa, waar zij bekeerden tot zogeheten *revival movements*. De immigratie van protestanten vond plaats met het idee dat de belangrijkste taak van een christen was om anderen getuige te laten worden van de woorden en daden van Jezus Christus en uiteindelijk te zorgen voor bekering (Gonzalez&Gonzalez 2008: 204).

Net als de traditionele katholieke kerk krijgen ook de traditionele protestantse kerken het moeilijk in het midden van de twintigste eeuw. Ofschoon hiervoor verschillende, complexe, verklaringen te vinden zijn, noem ik de naar mijn mening belangrijkste twee. De eerste verklaring is de verandering binnen de katholieke kerk na het Tweede Vaticaans Concilie in 1964. De Rooms-katholieke kerk voerde een aantal noodzakelijke veranderingen door. Deze zorgden voor een groei van katholieke kerken (Gonzalez&Gonzalez 2008: 268,269.).

Als tweede oorzaak noem ik de opkomst van de protestantse pinksterbewegingen. Omdat deze kerken de religieuze context vormen waarbinnen Jorginho's boek te plaatsen is, zal ik nu verder gaan met het beschrijven van de oprichting, de opkomst en de groei van de pinksterkerken. Deze pinksterkerken zouden een geduchte concurrent worden van de traditionele protestantse kerken.

3.2.2.1 De pinksterbewegingen

De pinksterbewegingen¹ zijn in Latijns-Amerika sterk vertegenwoordigd. In 2003 behoorde in Brazilië ruim dertig procent van de Braziliaanse bevolking, dat wil zeggen elf tot vijftien miljoen Brazilianen, tot een gemeenschap gerelateerd aan de

---

¹ Ik spreek over pinksterbewegingen als een paraplueterm van alle kerken, sektes en organisaties die te plaatsen zijn binnen de pinksterbewegingen. Het gaat hierbij echter om complexe en zeer diverse bewegingen.

pinksterbeweging(en). Deze denominatie ontwikkelde en ontwikkelt zich in behoorlijk tempo binnen Latijns-Amerika (Cox 2006: 2,3)

André Droogers, eertijds werkzaam aan de Vrije Universiteit als hoogleraar culturele antropologie, met als specialisaties religieuze en symbolische antropologie, heeft als Nederlands antropoloog veel geschreven over de pinksterbewegingen, ook vanuit een mondiaal perspectief. Zo publiceerde hij in 2006 samen met Cornelis van der Laan (Vrije Universiteit) en Wout van Laar (Directeur van de Zendingsraad Nederland), het boek *Fruitful in this Land*. Daarin beschrijven zij zowel de sterk variërende stromingen binnen de pinksterbeweging als de migratiestromen van mensen en kerken naar Europa of andere delen in de wereld (Van der Laan en Droogers 2006).

In de afsluitende epiloog vat Droogers de bevindingen en standpunten van hemzelf en zijn medeauteurs samen. Hij wijst daarbij op de hedendaagse diversiteit van pinksterbewegingen. De belangrijkste oorzaak daarvoor is volgens Droogers de culturele diversiteit die binnen de

migratiestromen bestaat en die veel invloed uitoefent op de universele geldigheden binnen de pinksterbewegingen (Droogers 2006: 160ff).

De pinksterbeweging is een paraplueterm waaronder verschillende bewegingen en kerken vallen. In Latijns-Amerika zijn deze kerken al zeer divers, maar door de enorme migratie naar Noord-Amerika, Europa en Azië is deze diversiteit alleen maar toegenomen.

Droogers wijst op het globaliserings effect (zoals het enorme interculturele contact), in combinatie met het sterke zendingsaspect van de pinksterbewegingen. Beide verklaren de enorme wereldwijde toename er van.

De kerken dienen tevens als een 'huis', waar de vele migranten zowel psychisch als materieel worden geholpen in hun nieuwe thuisland (Droogers 2006: 161). Dat verklaart volgens Droogers de populariteit van de bewegingen in Europa en elders. Voordat ik verder in zal gaan op de belangrijkste aspecten van deze kerken en bewegingen, het

zendingsaspect en de rol van bekering, ga ik eerst nog in het kort in op de geschiedenis van deze bewegingen in Latijns-Amerika.

De historicus Carmelo Alvarez onderscheidt een drietal periodes wat betreft de ontwikkeling van deze stroming. Hij dateert de beginperiode tussen 1909-1929. De volgende periode is tussen 1930-1960. Hier gaat het volgens Alvarez om de jaren van stabilisering, het ontwikkelen van kerkstructuren en de ontwikkeling van een doctrine. De laatste periode dateert Alvarez van 1960 tot en met heden. Deze periode kenmerkt zich door de enorme groei van aanhangers en de opkomst van meer kerken en kleine afgescheiden denominaties (Gonzalez&Gonzalez 2008: 270).

Paul Freston, als socioloog verbonden aan de *Federal university of Sao Carlos* in Brazilië, onderscheidt binnen de opkomst van de pinksterkerken tevens een drietal golven. De eerste golf is volgens hem het ontstaan van deze stroming en de internationale expansie daarvan. De tweede golf begint bij de sterke urbanisatie vanaf het midden van de twintigste eeuw. De derde golf is te plaatsen vanaf 1980. Een golf die start in de geboortestad van Jorginho: Rio de Janeiro. Ik zal over deze fasen nog wat verder uitweiden.

De start van de pinksterbewegingen in Brazilië is geografisch te plaatsen in Belém, in het noorden van Brazilië. Twee Amerikanen, afkomstig uit Zweden, stichtten daar zogenaamde *Assembleia de Deus* (Freston 1995: 123. Deze *Assembleia de Deus* zijn complexe organisaties, wat hiërarchie en netwerken betreft (Freston 1995: 123).

De stichters Vingren en Berg behoorden van oorsprong tot de baptisten, maar werden beïnvloed door een leider van één van de pinksterkerken in Zweden. Deze werd ooit geïnspireerd door een *pentecostal experience* (wat vrij te vertalen is als de ervaring van de doop in de Heilige geest) (Zegwaart 2003: 98). Paul Freston schrijft hierover:

United by the missionary ideal, Vingren and Berg, received a prophecy which directed them to a place called Pará (Freston 1995: 122).

Belém was de hoofdstad van het district Pará. De actieve zending zorgde voor de verspreiding van de pinksterbewegingen in heel Noord-Brazilië.

Luigi Francescon, een Amerikaanse Italiaan, bekeerde door de actieve zending tot de pinksterbeweging en stichtte in Brazilië de *Christian Congregation* (CC). Het oprichtingsjaartal is niet met zekerheid vast te stellen, maar men denkt dat dit 1942 is. De organisatie van deze bewegingen kenmerkte zich door familiair en persoonlijk contact, vooral aan het begin wees de kerk het gebruik van massamedia als evangelisatie af (Freston 1995: 125). De CC zorgde voor een strikte scheiding tussen kerk en staat. In tegenstelling tot huidige kerkgenootschappen binnen de pinksterbewegingen, die een sterke invloed kennen in de politiek, onthielden de *Christian Congregation* leden zich van inmenging in de politiek (Freston 1995: 125).

De tweede golf vond volgens Freston plaats vanaf het midden van de twintigste eeuw. *The church of the Four-Square Gospel* speelde daarbij een belangrijke rol. Het is een van de weinige kerken van Amerikaanse oorsprong (Freston 1995: 126). Freston citeert daarbij een Braziliaanse historicus die aangeeft dat na veertig jaar pinksterbewegingen het nodig was dat de boodschap uit de tempels en de kerken gebracht werd via bijvoorbeeld massamedia. De kerk *Brazil for Christ*, de eerste door de Braziliaan Mello gestichte kerk, bracht deze boodschap over op de massa. Politieke inmenging deed zich inmiddels ook voor. Veel mensen sloten zich bij deze kerk aan. Daarbij merkt Freston op dat ook het leiderschap van Mello, de stichter, bij de *Brazil of Christ* van grote invloed was op het snel stijgende aantal leden.

De derde golf ontstond vanaf 1980. Freston noemt de volgende factoren als start voor deze derde golf. Een eerste factor werd gevormd door een sterke toename van migratie naar de steden, als gevolg van de toenemende industrialisatie. In de steden wisten de pinksterbewegingen veel mensen aan zich te binden. De opkomst van de massamedia speelde daarbij als tweede factor een grote rol. Andere factoren die volgens Freston bij deze opkomende derde golf hoorden waren de crisis binnen het katholicisme, alsmede de economische stagnatie vanaf 1980 (Freston 1995: 129).

Als een van de belangrijkste voorbeelden bij het ontstaan van deze derde golf, noemt Freston de opkomst van de *Universal Church of the Kingdom of God*. In 1977 richtte Macedo deze kerk op. Hij was van oorsprong katholiek, maar sloot zich aan bij de *New Life* beweging (Freston, 129). De kerk kenmerkt zich door 'a bolder penetration of social

Spaces' (Freston 1995:129). De boodschap werd binnen veel maatschappelijke velden uitgedragen. Zowel binnen de werksfeer als binnen de vrijetijdsgebieden werd aan zending gedaan. Dit is een aspect waar ik verder op in zal gaan.

Ook Zegwaart spreekt over deze zogenaamde derde golf. Hij noemt dit een uitvloeisel van Amerikaanse gemeentegroei beweging (Zegwaart 2003: 39). Het wonder van genezing en de daden van Jezus Christus begonnen daarin een belangrijke rol te spelen. Qua theologie kenmerken deze kerken zich, volgens Zegwaart, door een mix van evangelische en pinksterbeweging tradities.

Met deze korte historische schets heb ik inzicht willen geven in de ontwikkeling van de pinksterbewegingen in Latijns-Amerika. Vooral de periode vanaf 1980 is voor mijn onderzoek van belang. Het is de periode waarin Jorginho in aanraking kwam met deze stromingen en kerken, en tevens een periode waarin de populariteit van de pinksterbewegingen toenam. Ik zal nu ingaan op de groei van en de denkbeelden binnen de pinksterbewegingen.

Pinksterbewegingen gaan uit van de persoonlijke bekrachtiging van het geloof. Er wordt uitgegaan van de kracht van het geloof, wat ten eerste zal leiden tot verandering van de, vaak arme, omstandigheden en ten tweede tot eventuele genezing van psychische en fysieke ziektes. Religie heeft hier een functie van het geven van *empowerment*, toename van het zelfvertrouwen of bekrachtiging van het zelf. Hier is wel een geestelijke verandering, maar ook een verandering van levenspatroon, noodzakelijk. Daarin is het element van bekering zichtbaar, een element waar ik later (zie §2.4) dieper op in zal gaan. Ook zijn er sterke evangelische en zendingsaspecten verbonden aan deze bewegingen (Zegwaart 2003:).

Over de opkomst en groei heeft een aantal wetenschappers zich gebogen. Een van de eersten was Emilio Willems (Cox 1996:). Hij publiceerde zijn boek *Followers of the New Faith* in 1967. Hij observeerde dat er binnen Brazilië en Chili een soort van sociale dislocatie was ontstaan. Hij gebruikt hiervoor de term van Durkheim²: anomie. Het is een term die zich mijns inziens het best in het Engels laat omschrijven: *moral meaningfulness* of in termen van Max Weber: onttovering. De nieuwe

---

² Emile Durkheim, *De elementaire vormen van het religieuze leven* (1912).

pinksterbewegingen vulden deze leemte op met een samenhangend geheel aan leefregels (Cox 1996: 61.). Zo verbiedt het geloof bijvoorbeeld dronkenschap en ontrouw.

Een nieuwe gemeenschap ontstond waarbij Willems aangeeft dat dit geloof een middenklasse produceerde (Cox 1996: 62). Willems en ook Cox laten zien dat binnen deze beweging(en) de nadruk lag op het sociale bewustzijn. Zo werd er veel tijd en geld gestoken in achterstandswijken en arme lokale gemeenschappen.

De nadruk op het sociale bewustzijn komt ook naar voren in het feit dat de pinksterkerken en organisaties heel duidelijk inspelen op momenten van crisis. Paul Chesnut, een historicus die ik later uitgebreid zal behandelen, formuleert dit op de volgende wijze:

In their moment of crisis, a Pentecostal evangelist arrives at their home of hospital bed, bringing the message of divine healing for the corpus and animus and salvation from the sinful world (Chesnut 1997: 75).

Uit het citaat komt een heel duidelijke verklaring voor de populariteit van deze bewegingen naar voren. Volgens Chesnut spelen deze bewegingen heel duidelijk in op psychologische en fysieke ziekten gerelateerd aan armoede. De pinksterbewegingen zijn daarom bijzonder populair onder de arme bevolking in Brazilië.(Chesnut 1997: 75).

Daarnaast noemt Chesnut nog twee andere belangrijke aspecten die de opkomst van deze bewegingen verklaren. Aan de ene kant is het de snelle verspreiding via de massamedia, maar aan de andere kant is het ook de heldere boodschap die de populariteit verklaart.

What surprises the observer, however, is not the rapid development of Pentecostal media but the relative constancy of the message across time and denomination. (...) The fundamental leitmotif continues to be, 'Accept Jesus as your Lord and savior in our church, and you will be healed' (Chesnut 1997: 51).

De boodschap is helder en duidelijk geformuleerd en dat verklaart volgens Chesnut mede de opkomst en populariteit van de pinksterbewegingen.

Deze boodschap als *Leitmotif* komt terug in één van de belangrijkste aspecten van de pinksterbewegingen, namelijk bekering. Ik zal aanstonds uitgebreid ingaan op het element van bekering binnen deze bewegingen. We komen dan ook automatisch aan bij de autobiografie van Jorginho. Die is heel duidelijk gebaseerd op de bekeringsgeschiedenis van hemzelf. Voordat dat ik echter op dit organiserende begrip binnen deze casus inga, beschrijf ik kort de voetbalcontext van Brazilië.

3.3 Het Braziliaanse voetbal

Plotseling was mijn Brazilië verenigd, blij dat het bestond, het ruilde dood, haat, armoede, ziekte en ellende voor een puur moment van grootheid, zelfbevestiging in de sport (Dichter Carlos Drummond de Andrade)³.

Het Braziliaanse voetbal is over de hele wereld bekend. Volgens vele kenners is Brazilië waarschijnlijk één van de mooiste voetballanden ter wereld. Vooral het nationale elftal van Brazilië is wereldberoemd. August Willemsen, auteur van het boek *De Goddelijke Kanarie*, heeft op gedetailleerde wijze het Braziliaanse voetbal beschreven.

De eerste officiële wedstrijd van het Braziliaanse elftal was tegen buurland Argentinië in 1914. De *Copa Roca* werd de benaming voor de steeds terugkerende strijd tegen Argentinië. Niet veel later werd dit tweelandentoernooi uitgebreid naar een vierlandentoernooi, zo gingen ook Uruguay en Chili meespelen (Willemsen 1994: 134). Vanaf 1930 werden er Wereldkampioenschappen gespeeld, waarbij langzaam steeds meer deelnemers meededen. Het WK van 1930 vond plaats in Uruguay en was voor Brazilië niet zo'n succes, door strijd tussen voetbalbonden in Brazilië stond er een veredeld tweede elftal op het veld (Willemsen 1994: 140). De twee volgende Wereldkampioenschappen waren sterk politiek gekleurd door het naderende onheil van de Tweede Wereldoorlog. Het WK van 1938 gold voor Brazilië echter wel als een doorbraak binnen het mondiale voetbal. De ploeg won vier partijen en verloor alleen van wereldkampioen Italië. De Braziliaan Leonidas werd topscorer (Willemsen 1994: 141). Een wedstrijd op dit wereldkampioenschap kreeg de bijnaam: 'De slag van Bordeaux'. De wedstrijd van Brazilië tegen Tsjechië eindigde in een waar slachtoffer omdat beide teams hun bezinning verloren (Willemsen 1994: 141).

Twaalf jaren later volgde het Wereldkampioenschap van 1950 in Brazilië. Vooraf en ook tijdens het kampioenschap leek Brazilië Wereldkampioen te worden. In het grootste stadion ter wereld, het Maracanã, zou een nieuw voetbaltijdperk gaan beginnen (Willemsen 1994: 145). De sterren Zizinho, Ademir en Jaïr en eigenlijk het hele team speelden erg goed voetbal. Brazilië veegde Zweden en Spanje met respectievelijk 7-1 en

---

³ Willemsen 1994: 242

6-1 van het veld. Brazilië was al Wereldkampioen, sterker nog het hele land was al Wereldkampioen. 'Die ochtend stond iedereen op als een kampioen, ontbeet als een kampioen en ging als kampioen naar het stadion' (Willemsen 1994: 150). Brazilië verloor met 1-2 van Uruguay. 'Brazilië zat met een trauma van metafysische omvang' (Willemsen 1994: 152).

Het Wereldkampioenschap van 1954 vond plaats in Zwitserland. Het witte shirt maakte plaats voor het huidige geel-blauw-groen (het 'kanarie' shirt). De wedstrijd tussen Hongarije en Brazilië (Hongarije won met 2-1) mondde vooral in de kleedkamers uit in een groot gevecht.

In 1958 werd het Braziliaanse team voor het eerst Wereldkampioen. Het was het team met onder andere Gilmar, Santos, Didi, Garrincha en Pelé. Brazilië won de finale van Zweden met 5-2 en het land maakte grote indruk in de hele wereld (Willemsen 1994:

167). Vier jaar later toonde Brazilië opnieuw haar klasse en het *bicampeonato*⁴ was een feit. Garrincha was de grote held. Het verwachte *tricampeonato* kwam er echter niet.

In 1970 werd Brazilië opnieuw Wereldkampioen. Spelmaker Pelé zorgde voor prachtig voetbal, maar ook voetballers als Tostao en Jairzinho speelden erg goed. Brazilië won alle wedstrijden en dit WK werd 'het hoogtepunt van een lange periode van voetbal van onvergetelijke klasse' (Willemsen 1994: 191).

De WK's van 1974 en 1978 verliepen voor Braziliaanse begrippen niet goed. Een derde en vierde plaats waren het resultaat. Het werden de kampioenschappen van Cruïjff (Nederland) en Kempes (Argentinië) (Willemsen 1994: 198). Het luidde een relatief zwakkere periode in. Brazilië bleef op elk kampioenschap vertegenwoordigd en het kende nog steeds goede voetballers. Een van de bekendste voorbeelden was voetballer Zico, die op drie WK's in actie kwam, maar nooit de beker in handen kon nemen.

In 1994 echter werd het land opnieuw wereldkampioen aan de hand van Romario en acht jaar later in 2002 nogmaals. Dit keer aan de hand van Ronaldo en Rivaldo. Brazilië werd daarmee voor de vijfde keer wereldkampioen en geen enkel ander land weet dit aantal tot nu toe te evenaren.

---

⁴ De tweede wereldtitel op een rij

De kampioenschappen, maar ook de nederlagen waren van invloed op het collectieve bewustzijn van de Braziliaanse samenleving. Willemsen noemde het verlies van 1950 een enorme deuk in het collectieve zelfvertrouwen. De twee opeenvolgende kampioenschappen van 1958 en 1962 zorgden juist voor een *boost* in het collectieve zelfvertrouwen.

Robert Da Matta, een Braziliaans antropoloog, ziet het voetbal als deel van de nationale identiteit. Zo beargumenteert hij dat de gemeenschappelijke passie voor voetbal, door de verering van bijvoorbeeld Pelé en Zico en het behalen van verschillende kampioenschappen van grote invloed zijn op deze nationale identiteiten (DaMatta 1991).

Ook J.Sergio Seite Lopes begint zijn artikel over voetbal in Brazilië⁵ met de opmerking dat in veel Latijns-Amerikaanse landen voetbal een centrale rol speelt bij de formatie van nationale, etnische en lokale identiteiten. Zijn artikel draait om het idee dat historische nederlagen van het Braziliaanse nationale elftal bijdroegen aan de transformatie van een nationale identiteit van Brazilië. Dat laat nog eens zien hoe belangrijk voetbal in Brazilië is.

Voetbal vormt daarnaast een positieve uitzondering op de vaak negatieve verhalen over het land. Zo worden de termen corruptie en onrechtvaardigheid al snel verbonden met Brazilië. Het voetbal kan worden gezien als een uitweg uit de slechte omstandigheden. Het is een spel dat zorgt voor plezier en voor collectiviteit (Vollaard 2009:1).

Het belang van voetbal in Brazilië wordt door Charlotte Vollaard benadrukt. Zij haalde in een tijdschrift Bill Shankly, oud-manager van Liverpool aan, die eens gezegd had dat 'voetbal in Brazilië geen kwestie van leven of dood is, maar nog veel belangrijker dan dat' (Vollaard 2009:1).

Als laatste voorbeeld noem ik het boek *Futebol, The Brazilian Way of Life* (2002) geschreven door Alex Bellos. Hij is correspondent van de *Guardian* en de *Observer* in Rio de Janeiro. Het is een boek met allerlei voorbeelden over een land waarin voetbal zo ontzettend belangrijk is. Zowel aspecten binnen het voetbal, verhalen en anekdotes over voetballers, als aspecten rondom het voetbal worden door hem uitgebreid behandeld.

---

⁵ <http://www.rci.rutgers.edu/~triner/ModernLA/football.pdf>, zonder jaartal

De officiële competitie wordt in Brazilië sinds 1971 georganiseerd door de *Confederação Brasileira de Futebol*. Het is een competitie die bestaat uit vier divisies. Daarnaast bestaan er nog tal van regionale en lokale competities die door verschillende deelstaten afzonderlijk worden georganiseerd. Deze officieuze competities kennen veel verschillende vormen en worden gespeeld op momenten dat de landelijke competities stilliggen. Daarnaast worden deze wedstrijden gespeeld door teams die weinig (financiële) capaciteit hebben om deel te nemen aan de officiële competities. Een juiste analyse van de complete voetbalcompetities is mijns inziens moeilijk te maken, maar in deze context ook niet relevant. De vele competities en bonden geven echter opnieuw aan dat het voetbal een grote rol speelt in Brazilië.. De in Europa bekende Braziliaanse voetbalteams spelen allemaal in de hoogste Liga van de officiële competitie. Voorbeelden van deze clubs zijn *Palmeiras*, *Gremio*, *Flamengo*, *Fluminense* en *Corinthians*⁶. Clubs die allemaal aan het begin van de twintigste eeuw zijn opgericht.

Het voetbal waaide over vanuit Engeland door immigranten en werknemers van handelsorganisaties. In 1894 werd er al in Brazilië gevoetbald blijkt uit betrouwbare documenten (Willemsen 1994:10). De Engelse immigrant Charles Miller bracht twee leren ballen mee van zijn oude club Southampton. Zoals in veel landen begon voetbal als sport van de elite. Maar al heel snel ontstonden volksvoetbalclubjes binnen andere lagen van de bevolking (Willemsen 1994: 11). Niet veel later begonnen er wedstrijden plaats te vinden tussen staten en steden. Aan het begin van de twintigste eeuw moesten clubs rekening houden met een andere grote sport: roeien. De voetbalwedstrijden moesten plaatsvinden buiten de roeiwedstrijden. De sport werd echter steeds meer beoefend. Door zowel de rijken als de armen, door de blanken en de negers.

In 1902 werd de oudste nog steeds bestaande club opgericht: *Fluminense*. Vanaf die periode werden allerlei lokale en regionale kampioenschappen gespeeld. De roeikalender moest langzamerhand rekening gaan houden met de voetbalkalender.

De scheiding tussen rijk en arm, tussen de blanke elite en de zwarte armen, zoals in de toenmalige Braziliaanse samenleving gold, was ook binnen het voetbal zichtbaar

---

⁶ <http://www.vi.nl/Competities/Competitie.htm?viewid=53&dbid=4151&typeofpage=84136>

(Vollaard 2009:2). Dit veranderde in de loop van de tijd binnen het voetbal, omdat ook kwalitatief sterke ‘arme’ voetballers werden toegelaten tot rijke voetbalclubs.

In 1934 werd in Brazilië officieel het profvoetbal ingevoerd, al bleef het voetbal nog tamelijk amateuristisch van aard (Vollaard 2009:2,3).

Vollaard wijst echter op de globalisering van het voetbal, die zorgde voor migratie naar en vooral van Brazilië naar voetballend Europa. Brazilië werd vanaf de jaren 80 en vooral na het ‘Bosman-arrest’⁷ in 1995 hofleverancier van de Europese competities.

Jorginho gold ook als een beroemd exportproduct. Hij verkaste na een aantal succesvolle jaren bij *Flamengo* naar de Duitse *Bundesliga*, waar hij voetbalde voor *Bayer Leverkusen* en *Bayer München*. In de teams van deze clubs zijn meer beroemde Braziliaanse voetballers aanwezig (geweest), voorbeelden zijn Lucio, Emerson en Zé Roberto.

3.4 Aspecten van bekering

Zoals eerder aangegeven speelt bekering een belangrijke rol binnen de pinksterbewegingen. Jorginho’s autobiografie *Dieptepass* staat vol van bekeringsvoorbeelden. Allereerst wil ik echter ingaan op een aantal theorieën over bekering. Dit lijkt mij van belang om de autobiografische bekeringsgeschiedenis van Jorginho beter te kunnen plaatsen.

Henri Gooren gaat in het, in de inleiding genoemde, boek *Paradigms, poetics and politics of conversion* (Bremmer, Bekkum, Molendijk (eds) 2006: 25) in op theoretische modellen van bekering. Gooren haalt daarbij bekende auteurs aan die inzichten formuleerden over bekering. Zo noemt hij de religiepsycholoog William James (1902) en Rodney Stark. Gooren schetst aan de hand van zulke theorieën en zijn eigen veldwerk in Latijns-Amerika een model rondom bekering. Zijn veldwerk verrichte hij onder Rooms-katholieke, pinkstergemeenten en bij mormoonse groepen.

---

⁷ Het transfervrij vertrekken naar andere voetbalclubs en tevens geen limiet aan het aantal buitenlandse spelers.

De theorieën van Stark en anderen gaan volgens Gooren uit van sterk gefixeerde fasen van bekering. Maar uit recente literatuur over bijvoorbeeld het protestantisme blijkt dat bekering niet via zulke vaste fasen verloopt, maar een zeer complex en heterogeen proces is. Gooren vindt het daarom beter om te spreken over een *conversion career*⁸, een naam die meer recht doet aan de dynamische structuur van bekeringsprocessen. (Bremmer, Molendijk (eds) 2006: 27)

Er zijn echter, in het model van Gooren, wat betreft bekering, wel een aantal niveaus aan te wijzen. Zo onderscheidt Gooren *pre-affiliation*, *affiliation*, *conversion*, *confession* en eventueel *disaffiliation* (Bremmer, Molendijk (eds) 2006: 28,29). Deze termen laten een proces zien waarbij in eerste instantie de kerk een marginale rol speelt in het leven van individuen. Er bestaat op dat moment hoogstens affiniteit met de kerk door kerklidmaatschap of iets dergelijks. Tijdens de fase van bekering maken individuen een radicale verandering door. De religie krijgt een sleutelpositie in het leven van mensen, iets wat al snel leidt tot *confession*, mijns inziens te vertalen als: (bijna) volledige participatie in de religieuze gemeenschap. *Disaffiliation* kan echter volgen na een korte of lange periode van participatie. Gooren merkt daarbij op dat deze fasen dynamisch van aard zijn, niet per se chronologisch en situationeel (Bremmer, Molendijk (eds) 2006: 29).

Er spelen nog een aantal factoren een rol bij bekering. Gooren noemt allereerst persoonlijk factoren: bij hem of haar is het gevoel ontstaan om zich aan te sluiten bij een religieuze beweging. Daarnaast noemt Gooren situationele factoren als gezinssituatie of emotionele gebeurtenissen. Als derde factor spelen sociale factoren een rol. Elk mens bevindt zich in een sociaal netwerk van personen waarbij beïnvloeding plaats kan vinden tussen familieleden, vrienden en kennissen. Tenslotte wijst Gooren op institutionele factoren. Welke kerken zijn aanwezig binnen de omgeving van het individu? Zijn er veel evangelisatiepraktijken? (Bremmer, Molendijk 2006: 29).

Het voorgaande verschaft enig inzicht in de theorievorming over bekering. Ik zal die nog enigszins aanvullen om vervolgens de autobiografie van Jorginho te bespreken.

R. Andrew Chesnut, assistant professor in the Department of History, University of Houston, schreef het boek *Born Again in Brazil*. Daarin beschrijft hij zijn onderzoek in

---

⁸ Voor een nadere beschrijving van *conversion careers*: Gooren, Towards a New Model of Religious Conversion Careers: The Impact of Social and Institutional factors, pp 28-30

Belém, de bakermat van de Braziliaanse pinksterbewegingen (Chesnut 1997: 5). Zijn informanten waren leden of bezoekers van de verschillende pinksterkerken of samenkomsten in de geest van de pinksterbewegingen. Chesnut deed onderzoek naar verschillende fasen in het proces van bekering. Hij onderscheidt een drietal fasen: *preconversion*, *conversion* en *postconversion*.

De eerste fase, *preconversion*, beschrijft Chesnut op de volgende wijze:

Disease, domestic strife, and alcoholism plagued the quotidian lives of those who had not accepted Jesus (Chesnut 1997: 51).

De zogenaamde *preconversion* fase kenmerkt zich door een gezondheids of geldcrisis. Het leven bestaat uit armoede, uitzichtloosheid en psychische en fysieke ziekten. Ook problemen rondom alcohol of andere drugs spelen een rol. Daarnaast wijst Chesnut op sociale ziekten, als bijvoorbeeld familieproblemen. Het hier geschetste leven is voor veel Brazilianen de realiteit. Binnen dit soort groepen van maatschappelijk bedreigde mensen zijn de pinksterbewegingen heel erg populair. Zij hebben namelijk financiële en materiële middelen om bij problemen te helpen. Daarnaast trekken ze de aandacht door de heldere boodschap. Het bekeren tot één van deze bewegingen betekent het achterlaten van ziekten, armoede en dronkenschap en het begin van spirituele en materiële voldoening (Chesnut 1997: 51).

De boodschap van de kerken en *Assemblies* (genootschappen), die mijns inziens zo samen te vatten valt, is: accepteer Jezus en je zult gezond zijn. Deze boodschap overtuigt velen om zich te bekeren. Ook familieleden en vrienden van Jorginho sprak deze boodschap aan. Jorginho zelf begon in deze boodschap te geloven tijdens een groot fysiek ongemak, waarbij zijn voetbalcarrière op het spel kwam te staan (Jorginho 1995: 38,39).

Bekering (de fase: *conversion*) kenmerkt zich door een bestrijding van de crisis, de genezing van armoede of ziekte en vervolgens de sterke verbondenheid met de kerk of beweging (Chesnut 1997:52). Het leven van de informanten van Chesnut kwam in het teken te staan van geloof, kerk en God. Het kan gepaard gaan met vrolijke feesten, waarmee de bevestiging of bekering definitief een feit is.

Postconversion wordt door Chesnut op volgende wijze omschreven:

Postconversion life history is essentially health maintenance through active participation in church life (Chesnut 1997: 92).

Bekeerden zijn actief met de kerk bezig en integreren de geloofsopvattingen in hun leven. Ik noem hier nog een helder voorbeeld waarbij Jorginho heel duidelijk ingaat op de aanvaarding van zijn geloof in God en Jezus na zijn bekering (*postconversion*). In het boek beschrijft Jorginho een voetbalscène waar hij om hul vraagt:

Ik wilde op de bal af gaan, maar het ging niet. Ik had geen lucht meer en voelde me totaal uitgeput. Een kort schietgebedje ('Heer, help me, ik ben doodop') redde de situatie. Ik kreeg als het ware een 'tweede stoot lucht', bereikte de bal en knalde hem tussen de palen (Jorginho 1995: 44).

3.5 De autobiografie *Dieptepass*

Met deze inzichten over bekering binnen de pinksterbewegingen in het achterhoofd zal ik de autobiografie van Jorginho nu gaan analyseren. Eerst zal ik dit boek echter in een breder perspectief plaatsen. Het boek maakt deel uit van een heel scala van boeken, tijdschriften en video's waarin sporters de rol van religie in hun leven als sporter belichten. Ook hier speelt het begrip 'bekering' een hele belangrijke rol.

3.5.1 De autobiografie in breder perspectief

De autobiografie van Jorginho is oorspronkelijk in 1994 verschenen bij Brendow Verlag, een Duitse uitgeverij uit Moers. De oorspronkelijke titel is *Steilpass: ehrliche Bekenntnisse*. De Nederlandse vertaling: *Dieptepass, het relaas van een voetballer* verscheen een jaar later bij uitgeverij Novapress. Jorginho is een van de eerste voetballers geweest die op zo'n wijze zijn christelijke geloof uitdraagt. Samen met Wynton Rufer en Rune Bratseth richtte hij bijvoorbeeld bijbelclubs op. De stichting *Sportler ruft Sportler* ondersteunde hem daarin. Christelijke sporters zijn ruim in de minderheid, maar na de autobiografie van Jorginho volgde een aantal bekende voetballers hem⁹.

Bij Brendow Verlag is in 2003 een (auto)biografie verschenen over voetballer Zé Roberto, een Braziliaanse voetballer, geboren in Sao Paulo, die voetbalde bij Real Madrid, Bayer Leverkusen en Bayern München. Samen met Stephan Volke¹⁰ en Jose R. da Silva schreef Ze Roberto het boekje: *Traumpass ins Leben* met als ondertitel: *Mitt Gott auf der Aussenbahn* (Brendow Verlag, 2003). Ook dit is een boekje over de wijze van implementatie van het christelijke geloof in het leven van een voetballer. Opnieuw een voetballer met als motto: 'Meine Kraft liegt in Jesus'. Het boekje verscheen ook in het Pools, Fins en Kroatisch¹¹.

Van de auteur Stephan Volke, medeauteur van *Traumpass*, verscheen ook *Wenn Fußballer glauben, Geschichten eines göttlichen Dreamteams* (Uitgeverij Gerth Medien, 2006). Een boek waarin voetballers als opnieuw Zé Roberto, maar ook Gerald Asamoah

---

⁹ Uit telefoongesprek met Ronald Lepez, Appendix B

¹⁰ <http://www.stevevolke.eu/19.html>, 6 juli 2009

¹¹ Idem, 6 juli 2009

(voetballer bij Schalke'04) vertellen over hun voetbalcarrière, maar ook over hun 'christen' zijn¹². Stephan Volke werd in het schrijven ondersteund door auteur David Kadel, die op zijn beurt ook weer een aantal boeken schreef. Zo is de uitgave *Fussball Bibel* (Uitgeverij Gerth Medien, 2004) van zijn hand. Op de Duitse boekenverkoop Amazon site wordt het boek omschreven als een boek waarin voetballers zeer persoonlijk vertellen over 'warum sie selbst in Niederlagen und Krisen ihren Glauben nicht verlieren'¹³. Ook verscheen er een dvd met als titel: *Fussball Gott-Das Tor zum Himmel*.

Er worden ook andere manieren gebruikt door voetballers om hun geloof naar buiten toe uit te dragen. Een van de bekendste voetballers die hierbij als voorbeeld kan dienen is Kaká, op dit moment voetballend bij Real Madrid C.F. Als de spits heeft gescoord wijst hij naar boven. Onder zijn voetbalshirt draagt hij andere shirts met christelijke teksten als: *I belong to Jesus*. NRC-sport redacteur Guus van Holland geeft aan dat op zijn schoenen vaak teksten staan als *Jesus in the 1st place* en *God is faithfull*¹⁴.

Ook Kaka's bekeringsmoment past in de voorgaande theorieën over bekering. In 2000 was hij bijna dood geweest, na een duik in het zwembad. Hij kwam daarbij op zijn hoofd terecht en brak een nekwerfel. Hij herstelde wonder boven wonder, zoals hijzelf zegt, met behulp van God. Dit moment van crisis was hier aanleiding voor een bekering tot God. De teksten op voetbalschoenen en shirt zijn voorbeelden van de wijze waarop hij zijn geloof naar buiten toe uitdraagt¹⁵.

Andere voorbeelden zijn FC Twente speler Romano Denneboom, op dit bekend van zijn tatoeage op zijn onderarm met de tekst: *Blessed by God*, en Kew Jaliens, lid van de pinkstergemeente, die eveneens zijn geloof naar buiten toe uitdraagt¹⁶. Zo is hij één van de veertien verschillende Nederlandse sporters die heeft bijgedragen aan het boek: *Sportbijbel NT 2008 editie, Meer dan overwinnaars* (Een uitgave van stichting Sports Witnesses, 2008).

---

¹² <http://www.stevevolke.eu/19.html>

¹³ http://www.amazon.de/Bibelausgaben-Gerth-Medien-David-Kadel/dp/3894379375/ref=pd_sim_b_1

¹⁴ http://www.nrc.nl/sport/article1873698.ece/Met_dank_aan_God_de_allerbeste

¹⁵ <http://www.realmadrid.com/cs/Satellite/en/1193041476158/1202773536039/jugador/Jugador/Kaka.htm>

¹⁶ http://www.volkskrant.nl/archief_gratis/article580887.ece/Kew_Jaliens_bad_voor_een_transfer_naar_Valencia

Niet alleen voetballers, maar ook schaatsers, een basketballer en anderen laten hun verhalen over de rol van het christelijke geloof in hun leven hierin optekenen. Er is tevens een vertaling van het Nieuwe Testament bijgevoegd.

Het initiatief voor dit boek is van de stichting *Sport Witnesses*. Een stichting die lijkt te passen bij eerder aangehaalde organisatie als het Duitse *Sportler ruft Sportler* en *Atletes de Christo*. Ongeveer vijftig sporters zijn verbonden aan *Sport Witnesses*. De stichting is opgericht in 1986 door oud-voetballer Ronald Lepez. Op de site staat zijn motief voor de oprichting van *Sport Witnesses*. Ik citeer de site:

Via zijn burens hoorde Ronald (Lepez, MK) het evangelie waarop hij besloot christen te worden. Gods plan begon zichtbaar te worden in zijn leven. Hij begon zijn talenten in te zetten voor de verspreiding van het evangelie. Zo zijn o.a. de sportkampen van Sports Witnesses ontstaan¹⁷.

Ook uit dit citaat zijn weer verschillende aspecten te halen. De bekering of evangelisatie gebeurde hier opnieuw door persoonlijke banden met familie of in dit geval burens. Zijn missie werd de verdere verspreiding van Gods plan. Als ex-betaald voetballer van onder andere Cambuur Leeuwarden besloot hij binnen de sport het evangelie te verspreiden.

De bekeringsverhalen en biografieën die verschenen bij deze stichting komen voort uit interesse in de mens achter de sporter. Ronald Lepez geeft aan dat zijn stichting een van de eersten is geweest die met deze diepte-interviews aan sporters is begonnen. Daarbij stonden vragen centraal als: wie is de mens achter de sporter? Wat geloven zij?

In appendix B is een verslag te lezen van het telefoongesprek dat ik voerde met Ronald Lepez.

---

¹⁷http://www.sportwitnesses.nl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=5&Itemid=8

3.5.2 Dieptepass, het relaas van een voetballer

Ik zal in deze paragraaf dieper in gaan op de autobiografie van Jorginho. Met voorbeelden uit dit boek wil ik in ieder geval theorieën van Chesnut, Droogers en Gooren illustreren. Deze autobiografie heeft namelijk heel duidelijk de structuur van een bekeringsverhaal. De voorbeelden die Jorginho noemt laten achtereenvolgens het verloop van zijn leven zien dat voorafging aan de bekering, dan de bekering zelf en tenslotte het leven dat hij leidt na zijn bekering.

3.5.2.1 Vóór de bekering

Uitgebreid gaat Jorginho in op zijn kennismaking met de christelijke bewegingen in Rio de Janeiro. Zo beschrijft hij dat zijn moeder en broer Jaime kerkdiensten gaan bezoeken op advies van een vriendin. Zij gaf regelmatig aan dat veel mensen gelukkiger uit de kerkdienst vandaan kwamen, dan dat ze daarvoor waren. Dit verhaal sprak zijn moeder aan. In het boek schrijft Jorginho dat zijn moeder ‘niets liever wilde dan gelukkig worden’ (Jorginho 1995: 25). Zijn moeder leidde tot dan toe een ongelukkig leven dat moeizaam, zonder man en met weinig geld, verliep.

Jorginho beschrijft dat zijn moeder een aantal maanden later tot God begon te bidden. Ook zijn broer Jaime ontdekte, tot Jorginho’s grote verbazing, de kerk. Jaime kende geen makkelijk leven, kreeg weinig liefde en had weinig geld. Jorginho vertelt dat Jaime vroeger een ware verschrikking was voor het gezin (Jorginho 1995: 33). Zo was hij erg onrustig en kwam hij in aanraking met het criminele circuit. Hij probeerde zijn leven enige kleur te geven door het gebruik van veel alcohol.

Jaime bekeerde zich tot het christendom omdat hij liefde voelde die de leemte in zijn leven kon opvullen, zo beschrijft Jorginho. De alcohol kon slechts die leemte toedekken, maar volgens Jaime kon Jezus zijn leven vullen met liefde. Jorginho bemerkte dat in het gedrag van Jaime. ‘Die zenuwpees was opeens een rustig en evenwichtig mens geworden’ (Jorginho 1995: 33).

Vervolgens beschrijft Jorginho op welke wijze de pinksterbeweging zijn leven binnenkwam. Deze beschrijvingen laten zien dat deze vorm van het christendom via

familieleden werd verspreid. Ook Andrew Chesnut geeft dit in zijn onderzoek aan. Het volgende citaat illustreert dit:

Pentecostalism in Latin America recruits primarily along family lines. A plurality of my informants made their initial contact with the Pentecostal Faith through a family member' (Chesnut 1997: 76).

Het is niet verwonderlijk dat Jorginho door ervaringen binnen de familie gaat nadenken over deze bekeringsverhalen en het geloof in God en Jezus. Opmerkelijk is echter wel dat de omgeving waarin familieleden van Jorginho leven en Jorginho zelf leeft, dermate verschillend zijn.

In tegenstelling tot moeder, broer of andere kennissen verkeerde Jorginho namelijk in goede levensomstandigheden. Hij was gelukkig getrouwd met zijn vrouw, ook had hij veel andere vrouwelijke aandacht. Hij bezat geld en een prachtig toekomstperspectief. Zelf schrijft hij:

Ik had een vrouw, ik dronk en rookte niet. Ik vond dat dit christelijk geloof alleen maar iets was voor mensen die volkomen aan lager wal geraakt waren en die in de maatschappij totaal mislukt waren (Jorginho 1994: 35).

Het allerbelangrijkste in het leven van Jorginho was voetbal. Hij wilde altijd maar lekker kunnen spelen. Een ernstige blessure zorgde echter voor veel onzekerheid in zijn leven. Hij miste belangrijke wedstrijden, verloor vrienden en vooral zijn zelfvertrouwen.

3.5.2.2 Bekering

Ik besepte toen voor de eerste maal dat het voetbal niet het fundament in mijn leven kon zijn, waarop ik moest bouwen. Tijdens mijn blessure zocht ik steeds weer naar antwoorden, die het voetbal niet kon geven'. 'Voor wie geblesseerd is, is het leven voorbij als de sport het enige is waarop hij kan terugvallen (Jorginho 1994: 40).

Het voorbeeld illustreert goed dat de motivatie tot bekering anders is bij zijn broer of moeder. Toch geeft het citaat wel aan dat ook in het geval van Jorginho een crisis leidde tot de bekering. De ernstige blessure leidde in dit geval tot een geestelijke crisis die hem deed inzien dat voetbal niet het fundament van zijn leven kon zijn. Chesnut geeft in zijn onderzoek aan dat crises uiteindelijk de reden tot bekering zijn. Voor veel Brazilianen werd zo'n crisis, veroorzaakt door armoede of psychische ziekten, in het geval van Jorginho was de aanleiding een fysieke blessure.

Hoe verwonderlijk is het dat voetballers zich bekeren tot deze christelijke groeperingen? In een voetbalwereld met stress, blessures en discipline kan kennelijk het geloof in Jezus en God voor sommigen een leidraad zijn. De vraag blijft hier echter waarom bij Jorginho en ook Zé Roberto wel, maar bij anderen niet? Jorginho schrijft daarover in zijn boek:

Jezus geeft altijd om mij. Ik kan altijd bij Hem terecht, ook al ben ik helemaal gevloerd en ook al zijn er nog maar heel weinig die om mij geven (Jorginho 1994: 125).

José Sergio Leite Lopes, auteur van een artikel over het Braziliaanse voetbal in het boek *Entering the Field, New Perspectives on World Football* (Armstrong en Giulianotti, 1997) geeft aan dat in een korte tijd een flink aantal voetballers zich aansluit bij christelijke samenkomsten of kerken. Lopes noemt tevens dat er voldoende voorbeelden bestaan van verschillende christelijke groepen binnen de sportwereld waarin sporters samenkomen (Lopes 1997: 76). Ook Jorginho schrijft over zijn bijbelclub bij Bayer Leverkusen. Met name op het internet is informatie te vinden over groepen als *Athletes de Cristo*, waar ook Jorginho lid van is geworden, en *Sportler ruft Sportler*, een organisatie die zich inzet voor christenen in de sportwereld.

Lopes vindt het niet verwonderlijk dat veel voetballers en sporters zich aansluiten bij dergelijke groepen en organisaties.

It is no coincidence that in the early 1980s an evangelical movement called 'Athletes for Christ' was founded (...) All-star players like Jorginho and César Sampaio belonged to the group. The group stressed the qualities of discipline and ascetism which are needed in an athletic career (Lopes 1997:77).

Door het bestaan van deze groepen en samenkomsten konden en kunnen voetballers omgaan met de dilemma's en de verleidingen bij professioneel voetbal, aldus Lopes.

3.5.2.3 Post-bekering

Op het moment dat Jorginho kiest voor het christelijke geloof, besluit hij dit geloof in zijn voetballevens te integreren. Binnen het voetbalveld komt dat op de volgende wijze tot uitdrukking. In zijn vroegere voetballoopbaan noemde hij zichzelf hard en agressief. Jorginho beseft dat binnen het voetbal op sommige momenten strijd geleverd moet worden, maar hij besluit op het veld zo *fair* mogelijk te spelen. In het boek is daarvan een voorbeeld te vinden. Tijdens een wedstrijd fluit de scheidsrechter voor een vermeende overtreding of in ieder geval het onbesuisd inkomen van Jorginho op een tegenspeler. Ofschoon Jorginho de speler niet raakt, krijgt hij rood voor het onbesuisd inkomen. Na afloop vraagt hij zich het volgende af:

Ik, de christen Jorginho, die de mond volhad over God had iedere vorm van naastenliefde vergeten en zijn tegenstander op een unfaire manier en hard aangevallen (Jorginho 1994: 68).

Het is een voorbeeld dat Jorginho uitgebreid beschrijft in zijn boek. Het laat heel duidelijk zien op welke wijze Jorginho zijn geloof in zijn voetballevens integreerde. Het volgende (en laatste) voorbeeld illustreert opnieuw hoe Jorginho actief bezig is met zijn geloof binnen het voetballevens. Het is tevens een voorbeeld van het sterke evangelische aspect dat een grote rol speelt binnen de pinksterbewegingen. Het evangelische aspect dat ook in het volgende voorbeeld tot uitdrukking komt. In Brazilië is het gebruikelijk om de aanvoerder van de tegenstander een cadeau te geven. Jorginho besloot, als aanvoerder van *Bayer Leverkusen*, de aanvoerder van de tegenstanders een bijbel te geven. Hij besloot om een bijbel te geven aan elke aanvoerder. Van een aantal spelers mocht Jorginho niet te koop lopen met de Bijbel. Als iemand geen bijbel wilde, moest hij dit accepteren. Jorginho schrijft dat alle aanvoerders de bijbel aannamen.

Casus 2, De autobiografie Dieptepass, het relaas van voetballer Jorginho

---

De autobiografie eindigt met de vraag wat Jezus Christus voor jou betekent? Jorginho vraagt de lezer deze vraag aan zichzelf te stellen. Jorginho geeft vervolgens nogmaals aan waarom Jezus en God zo belangrijk in zijn leven zijn.

Hij merkte dat er een leegte in zijn ziel was, een witte vlek die ik niet kon kleuren. Dit veranderde pas toen ik christen werd (Jorginho 1995: 125)

3.6 Voetbal en Religie

Ook in deze casus over Jorginho zijn voetbal en religie duidelijk met elkaar verbonden.

Hoe komt het nu dan binnen het huidige professionele voetbal religie en voetbal zodanig met elkaar verbonden zijn? Waarom zijn ze eigenlijk verbonden en waarom komen religie en voetbal met elkaar in aanraking?

Op deze laatste vragen kan ik naar aanleiding van deze casus wel het een en ander zeggen. Zoals binnen alle maatschappelijke velden is ook binnen het maatschappelijk veld van sport of voetbal, religie aanwezig. Daarnaast heb ik in mijn beschrijving van de religieuze context gewezen op het feit dat de pinksterbewegingen en ook andere kerkgenootschappen in Brazilië op krachtige wijze penetreren binnen sociale ruimtes (Freston 1995: 129). Freston noemde als voorbeeld de *Universal Church of the Kingdom of God*, een kerk die zich binnen veel maatschappelijke velden zichtbaar maakt, maar ook andere kerken die ontstaan zijn voorafgaande of binnen de derde golf kenmerken zich door activiteiten als bijvoorbeeld het gebruik van massamedia om de religieuze boodschap over te brengen.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat ook binnen het voetbal deze religieuze verschijnselen zichtbaar worden. Net als binnen andere maatschappelijke en sociale velden, is een bepaald percentage religieuze personen aanwezig. Een sterke toename in aantal kerkleden, zorgt mijns inziens ook voor een toename van het aantal leden op het voetbalveld. De pinksterbewegingen in Brazilië en het voetbal in Brazilië zullen voorlopig onverminderd populair blijven, beide maatschappelijke velden zullen dan ook met elkaar in aanraking blijven komen.

De autobiografie moet daarnaast worden gezien als een bekeringsgeschiedenis, waarin op gedetailleerde wijze wordt beschreven waarom voetballer Jorginho zich bekeerde tot een christelijke beweging. Deze bekering en evangelisatiedrang is kenmerkend voor deze religieuze vormen van het christendom waar Jorginho toebehoort. Ik ben ingegaan op welke wijze gelovige voetballers, deze evangelisatiedrang naar buiten toe uitdragen. De autobiografie moet dan ook worden geplaatst in een breder spectrum van biografieën, videomateriaal en artikelen waarin voetballers spreken, schrijven en laten schrijven over

hun bekering naar het christendom. Naast Jorginho zijn er nog meer Braziliaanse voetballers te noemen zoals: Ze Roberto en Kaka

Zegwaart geeft aan dat de bekeringsdrang binnen de pinksterbewegingen voortkomt uit het idee van de Grote Opdracht, zoals dat in Handelingen 1:8 wordt omschreven. Hij formuleert het als: *ondernemerschap dat hoog wordt aangeslagen* (Zegwaart 2003: 108). Dit is ook de reden dat zending en evangelisatie een hele belangrijke rol spelen binnen de pinksterbewegingen. Zo zijn er vele initiatieven ontstaan op het terrein van de zending. Voorbeelden als tijdschriften, boeken, tv-evangelisten en tegenwoordig internet zijn er in overvloed (Zegwaart 2003: 109).

De vraag die daarbij oprijst, is waarom sommige voetballers wel bekeren tot het christendom en andere voetballers niet? Jose Sergio Lopes vond het niet verwonderlijk dat voetballers bekeerden tot het christendom omdat zij onder grote druk moesten presteren. Het rotsvaste vertrouwen in een God kon en kan als leidraad dienen in een stressvol leven. Maar niet elke voetballer bekeert zich daarom tot, in dit geval, het christendom?

Een reden zou kunnen zijn dat het milieu van de voetballers deels bepalend is voor een bekering. Andrew Chesnut (1997) wijst al op persoonlijke evangelisatie door familieleden en vrienden. Jorginho kwam immers in aanraking met het christelijke geloof door familieleden. Een fysieke en/of psychische crisis kan daarnaast de aanleiding zijn voor een bekering. Voetballers die een langdurige of chronische blessure oplopen, zouden zich kunnen bekeren omdat voetbal niet meer het fundament van het leven zal vormen. Voor Jorginho is een heftige blessure de aanleiding voor zijn bekering.

Jorginho's evangelisatie binnen de voetbalwereld wordt uitgebreid beschreven. Zo wees ik eerder al op het voorbeeld waarbij Jorginho elke wedstrijd opnieuw een bijbel aan de aanvoerder van de tegenstander overhandigde. Daarnaast was hij mede-oprichter van bijbelclubs bij verschillende voetbalclub.

Het zijn voorbeelden die passen in zijn levensmissie en op zichzelf niet veel met voetbal te maken heeft. Daarmee bedoel ik te zeggen dat als Jorginho binnen een ander maatschappelijk veld actief was geweest, ofwel binnen de sport ofwel binnen andere organisaties, deze evangelisatiedrang of missie ook naar voren was gekomen. Daarbij plaats ik de kanttekening dat het voetbal natuurlijk wel voor veel mogelijkheden zorgde.

Zijn beroemde status en zijn financiële mogelijkheden geven hem alle kans zijn missie te vervolbrengen.

De autobiografie van Jorginho moeten we ook plaatsen in deze missie. Jorginho wil zoveel mogelijk mensen kennis laten maken met zijn God en Jezus Christus. Hij vertelt uitgebreid over zijn eigen ervaringen en zijn bekering. Het boek kent dan ook een duidelijke structuur. Zo staat zijn leven vóór zijn bekering heel duidelijk beschreven in het boek (*preconversion*). Ook beschrijft hij zijn momenten van twijfels, maar ook zijn motieven voor de bekering. De fase van *conversion* is in het boek ook zichtbaar. Jorginho schrijft over het moment van bekering. Hij begint langzamerhand christelijke elementen te implementeren in zijn voetballevens. De fase van *postconversion* zien we ook in het boek terug. Zo beschrijft hij heel veel voorbeelden waarbij het geloof in Jezus en God hem helpt binnen zijn voetballevens.

Ik sluit deze casus hierbij af en zal verder gaan met mijn slotbeschouwing, waarin ik nogmaals kort de casussen zal beschouwen en analyseren en waarin ik me ook zal wagen aan een paragraaf vanuit vergelijkend perspectief. Ik ga kortom op zoek naar raakvlakken en misschien ook wel verbanden tussen voetbal en religie.

Hoofdstuk 4 Slotbeschouwing

In deze slotbeschouwing wil ik een aantal conclusies trekken over de afzonderlijke casussen, maar ook over de raakvlakken tussen de twee geschetste onderwerpen. Daarmee zal ik concluderen welke bijdrage ik geleverd heb aan het thema voetbal en religie. De twee casussen hebben gewerkt als fuikprincipe in dit complexe en diverse verband. De casus *The Old Firm* heeft als organiserend het thema collectieve identificatie. De casus *Jorginho* draait daarentegen om het thema (individuele) bekering.

Zoals aangegeven gaat het hier om een verkennend onderzoek, maar ik ben van mening dat ik aan de hand van deze casussen een aantal conclusies kan trekken over de verbanden tussen voetbal en religie.

4.1 Beschrijving

Casus 1

De eerste casus gaat over de derby tussen Celtic en Glasgow Rangers, die bekend staat als *The Old Firm*. Al decennia lang staan deze wedstrijden bekend om hun strijd, sentimenten en helaas ook om geweldsdelicten. Hieraan zouden religieuze-etnische factoren verbonden kunnen zijn.

Glasgow Rangers is van oorsprong een protestantse voetbalclub. De club vertegenwoordigde na de oprichting, de inheemse protestantse Schotten. Celtic daarentegen is van oorsprong katholiek. Veel katholieke Ieren immigrerden vanwege de groeiende werkgelegenheid naar Glasgow aan het einde van de 19^e eeuw. Zij gingen, het al in die tijd succesvolle, Celtic steunen. De strijd tussen Celtic en Glasgow Rangers is tot op de dag van vandaag verbonden met religieus- etnische, nationalistische identificaties.

Het voetbal in Schotland kent een lange geschiedenis. Het land is samen met Engeland de bakermat van het voetbal. In 1873 werd de Schotse voetbalbond al opgericht. De eerste wedstrijden tussen voetbalclubs vonden zelfs al eerder, rond 1860, plaats. Steeds meer professionele voetbalclubs werden opgericht en de eerste vormen van competitie waren reeds ontstaan. Glasgow Rangers en Celtic ontwikkelden zich tot de beste clubs van Schotland. De strijd om het kampioenschap ging meestal tussen deze twee teams.

Een organiserend begrip binnen deze casus is identificatie. De wedstrijden tussen Celtic en Glasgow Rangers gaan gepaard met onder andere religieuze identificaties. Het zijn identificaties die worden opgebouwd en gevormd tijdens de wedstrijden. Zij zorgen voor onderlinge bindingen en conflicten tussen fangemeenschappen. De andere supportersgroep is

daarbij cruciaal. Zonder elkaar zouden deze groepen niet bestaan. Het maakt ook dat deze identificaties sterk situationeel en contextgebonden zijn. Deze casus is dan ook een goed voorbeeld van hoe identificatieontwikkeling in zijn werk gaat.

In §1.5 ben ik ingegaan op een tweede organiserend begrip sektarisme; *discriminatie of zelfs haat tegenover anders gelovigen*. Sektarisme wordt in verband gebracht met *The Old Firm*. Door sommige documentairemakers en publicisten is deze wedstrijd een zeer goed voorbeeld van een sektarisch verschijnsel. Andere wetenschapper geven juist aan dat, voetbal nog ongeveer de enige plek is waar deze sektarische elementen enigszins een rol spelen, maar dat er geen sprake meer is van sektarisme of diepewortelde haat.

Casus II

De tweede casus gaat over de autobiografie van Braziliaans voetballer Jorginho. Hij beschrijft hierin zijn bekering naar de pinksterbeweging en hoe hij als christelijk mens invulling geeft aan zijn (voetbal) leven. De autobiografie is mijn *case*, maar ik ben ook ingegaan op het thema voetbal, bekering, biografie in breder perspectief.

De rol van religie in de Braziliaanse context is groot. De opkomst en groei van de pinksterbewegingen hebben daar sterk aan bijgedragen. Verschillende golven zijn binnen deze opkomst te onderscheiden. De laatste golf vanaf 1980 heb ik wat uitgebreider behandeld. De jaren '80 zijn ook de jaren waarin Jorginho kennismaakt met de christelijke bewegingen.

De opkomst, groei en populariteit van het voetbal in Brazilië heb ik daarnaast uitgebreid beschreven. Veel informatie heb ik ontleend uit het boek van August Willemsen, *De Goddelijke Kanarie* (1994). Engelse elite en arbeiders lieten de Braziliaanse samenleving kennismaken met het voetbal. De sport groeide al snel uit tot de populairste sport van het land. De eerste professionele clubs werden opgericht (bv. *Fluminense*) en de eerste lokale en regionale competities ontstonden. Maar het was toch vooral het Braziliaanse nationale voetbalelftal dat de wereld liet kennismaken met prachtig voetbal en dat drie wereldtitels behaalde in 1958, 1962 en 1970. Veel Braziliaanse topspelers verlieten Brazilië en gingen in Europa voetballen.

In de casus ben ik vervolgens uitgebreid ingegaan op een organiserend thema, namelijk bekering. Jorginho bekeerde zich en liet andere voetballers kennismaken met zijn geloof. De theorieën rondom bekering heb ik geïllustreerd aan de hand van de autobiografie van Jorginho. Het boek kent een heel duidelijke structuur waarin het leven voor, tijdens en na de

individuele bekering wordt beschreven. Een aantal bekende Braziliaanse voetballers hebben ook bekeringsbiografieën uitgegeven, voorbeelden daarvan zijn Ze Roberto, Kaka en Tafariel.

4.2 Beantwoording hoofdvraag casus 1 en casus 2

Casus I

Ik zal nu op verkennende wijze antwoord geven op mijn hoofdvraag voor de casus *The Old Firm*. De belangrijkste conclusie van de casus Schotland is dat religie en voetbal nog steeds met elkaar verbonden zijn, er zijn in ieder geval raakvlakken te vinden tussen beide. Tijdens de wedstrijden zijn religieuze identificaties zichtbaar, hoorbaar en voelbaar, de *songs* zijn daar een goed voorbeeld van. Deze identificaties zijn echter sterk situationeel en contextgebonden. De identificaties worden gevormd en opgebouwd tijdens de wedstrijd en worden daarna ook weer afgebouwd.

Daarnaast is mijn conclusie dat er geen sprake meer is van sektarisme, waarbij een diepe religieuze haat bestaat tegenover de tegenstander. Strijd en geweld zijn helaas verbonden aan deze wedstrijd, maar daarbij is de religieuze factor te verwaarlozen. Hooliganisme, alcohol, maar ook de rol van supportersculturen zijn vooral debet aan de strijd en het geweld. Protestant of katholiek staat symbool voor ofwel Rangers ofwel Celtic en is lang niet meer bij iedereen verbonden aan het protestantisme of katholicisme.

Casus II

Het verband tussen religie en voetbal is zeker op het eerste gezicht volledig anders dan de eerste casus. De factor van religie binnen de eerste casus lijkt te gaan verdampen, terwijl in de tweede casus de factor religie en daarmee de raakvlakken tussen religie en voetbal sterk aanwezig zijn.

Er zijn verschillende bekeringsbiografieën verschenen zoals die van Jorginho. Ik heb daar een aantal belangrijke voorbeelden van genoemd. Verschillende voetballers dragen hun 'christen' zijn uit binnen het voetbal. De bekeringscontext is wel vaak een andere dan bij niet-sporters. Voetballers hebben voldoende geld, krijgen veel aandacht en hebben veel kansen in de samenleving. Dit terwijl vaak een psychische crisis door armoede of ziekte de oorzaak van een bekering is. In het geval van Jorginho bleek een fysieke crisis een van de oorzaken van zijn bekering.

De opkomst en sterke groei van de pinksterbewegingen in Brazilië hebben mijns inziens ook gezorgd voor een toename van christelijke voetballers. De belangrijke rol van bekering en

evangelisatie binnen deze pinksterbewegingen zorgen ervoor dat voetballers via de media, bekeringsbiografieën en via persoonlijke contacten (Jorginho die elke aanvoerder een Bijbel geeft) hun christelijke boodschap uitdragen.

4.3 Vergelijkende analyse

In deze derde paragraaf zal ik op de twee casussen met elkaar vergelijken en analyseren. Ik gebruik hierbij als voorbeeld het boek van Ramón Spaaij *Hooligans, Fans en Fanatisme; een internationale vergelijking van club- en supportersculturen* (Amsterdam University Press, 2008). In zijn epiloog gaat hij in overeenkomsten en verschillen tussen zes casussen.

Mijn eerste analyse is dat **de invloed van de factor religie in *The Old Firm* aan het verdampen is, terwijl de invloed van de factor religie in de casus *Jorginho* nog sterk aanwezig is.**

Mijn belangrijkste conclusie over de casus *The Old Firm* is dat de religieuze factor binnen de wedstrijden min of meer verdampt is. Identificaties zijn nog wel gebaseerd op bijvoorbeeld een protestantse oorsprong en katholieke spelers worden nog steeds uitgefloten, maar het lijkt niet meer gebaseerd op sterke religieuze emoties en sentimenten. Het schelden op katholieken en protestanten komt meestal niet meer voort uit diepgewortelde haat tegenover anders religieuzen, vanuit een religieus bewustzijn, mede omdat de factor religie in Schotland geen grote rol meer speelt. De benaming protestant of katholiek staat symbool voor Glasgow Rangers of Celtic, maar komt niet voort uit een sterke verbondenheid met een van de kerken.

De factor religie binnen de casus *Jorginho* is echter sterk aanwezig. De pinksterbewegingen in Brazilië groeien nog steeds en verschillende voetballers zijn Jorginho gevolgd in het schrijven van een bekeringsautobiografie. Christelijke voetballers en sporters zijn in ieder geval in de Nederlandse sportwereld ruim in de minderheid, maar er bestaan verschillende organisaties waarbij zich religieuze sporters aansluiten. *Sport Witnesses* is in Nederland een van deze organisaties, maar het is een relatief kleine organisatie in vergelijking met andere landen. *Sportler Ruft Sportler* is in Duitsland een behoorlijke grote stichting en in Brazilië geldt dat voor *Atletas de Cristo*.

Een ander groot verschil binnen de casussen is dat voetbal en religie binnen de casus *The Old Firm* vooral op collectief niveau verbonden zijn, terwijl het verband tussen voetbal en religie binnen de casus *Jorginho* vooral vanuit een individueel niveau aanwezig is.

Collectieve (religieuze) identificatie is een van de belangrijkste thema's in de casus *The Old Firm*. Supporters van Glasgow Rangers bouwen voor, tijdens en vlak na de wedstrijden met de andere supporters op basis van dezelfde identificaties een gemeenschap op en daar tegenover staat een collectieve 'ander'. Tijdens *The Old Firm* zijn dat de Celtic supporters. In de casus *Jorginho* gaat het om een persoonlijke bekeringsbeschrijving over de periode vóór, tijdens en na zijn bekering. In zijn autobiografie gaat hij bijvoorbeeld in op zijn persoonlijke interpretatie en implementatie van het christendom in zijn voetballeven. Het is bij uitstek een individueel levensverhaal.

Voetbal en religie hebben zowel op persoonlijk als op collectief niveau raakvlakken en zijn ook in hele verschillende (religieuze) contexten met elkaar verbonden, bijvoorbeeld Schotland of Brazilië.

Bij mij roept het de vraag of waarom voetbal en religie op verschillende niveaus regelmatig raakvlakken hebben? Het antwoord is niet eenvoudig te geven, maar feit is wel dat **voetbal en religie allebei belangrijke velden in de maatschappij zijn. Zij komen dan ook veelvuldig met elkaar in aanraking**. Sport is immers een van de belangrijkste vrijetijdsbestedingen zoals bijvoorbeeld Elias en Dunning al aantoonde. Van Bottenburg toonde vervolgens aan dat voetbal een van de meest, zo niet de meest, beoefende sporten ter wereld is.

Religie speelt vooral in de westerse, zo ook de Schotse, samenlevingen een minder centrale rol. Dit wordt zichtbaar in een afname van institutionele kerkelijkheid. De rol van religie is daarmee echter nog niet uitgespeeld. In de casus over Latijns-Amerika blijkt zelfs dat bepaalde christelijke stromingen sinds 1980 enorm zijn gegroeid. De religieuze context is daar een compleet andere dan die van Schotland. Mondiaal gezien kunnen we mijns inziens stellen dat voetbal en religie in meer of mindere mate een (belangrijke) rol spelen in samenlevingen. Het is zelfs zo dat tussen voetbal en religie parallellen zijn te trekken.

Een verkennende conclusie op basis van de casussen is het feit dat religie en voetbal bepaalde functies delen. **Zowel voetbal als religie mobiliseren mensen.**

Mensen identificeren zich met dezelfde zaken binnen bijvoorbeeld een fangemeenschap of binnen een geloofsgemeenschap. Het begrip 'gemeenschap' speelt daarbij een centrale rol. **Daarnaast weerspiegelen zich maatschappelijke en culturele trends binnen zowel voetbal als religie.** In de casus *The Old Firm* heb ik al aangegeven dat bijvoorbeeld periodes van economische recessies van invloed waren op de geweldcijfers tijdens *The Old Firm*. Ook religie is onlosmakelijk verbonden met culturele en maatschappelijke trends omdat zij altijd in een cultuur is ingebed. De armoedige omstandigheden in Brazilië hebben in meer of mindere mate invloed op de rol van de pinksterbewegingen in Latijns-Amerika.

Ook de voortschrijdende globalisering en de invloeden van het kapitalisme zijn voorbeelden van economische en sociale verschijnselen en trends die zichtbaar zijn in zowel het voetbal, als binnen de religie.

IN BLESSURETIJD: Voetbal is niet een nieuw soort religie

Zo aan het einde van deze scriptie moet mij nog het volgende van het hart. Hoewel het slechts zijdelings aan de orde is gekomen wil ik toch nog in de *blessuretijd* van deze scriptie op het volgende ingaan.

De relatie tussen voetbal en religie wordt namelijk ook wel eens op een andere wijze gepresenteerd. Daarmee doel ik het idee dat voetbal als nieuw soort religie kan worden gedefinieerd. De stadions vervullen de functie van een kerk, de liederen vervullen de functies van hymnes of lofgezangen en de voetballers worden vereerd als Goden of op zijn minst als helden.

Natuurlijk zijn er overeenkomsten te noemen. Termen als *communitas* (Durkheim) en ritualisering zijn zowel voor religie als voor voetbal van toepassing. Dit geldt tevens voor de term *empowerment*. Het is een term die zich mijns inziens het beste laat vertalen als: het proces van individuele of collectieve zelfversterking. Voetbal en religie zorgen voor deze zelfversterking door de aanwezige helden, Goden, de gevoelens van overwinning of superioriteit en door het doorbreken van de dagelijkse routines en zorgen. Beide kunnen hebben tevens een sociale functie.

Joan M. Chandler betoogt in het boek *Sport and Religion* (Hoffman (eds) 1992) ook dat sport en religie zeker op het eerste gezicht overeenkomsten vertonen. Maar het zijn overeenkomsten die ook tussen opera en religie, theater en religie, maar ook andere sociale activiteiten getrokken kunnen worden. Het gaat Chandler echter te ver om op basis van deze overeenkomstige termen en enkele overeenkomstige functies voetbal als nieuw soort religie te presenteren. Daar kan ik mij volledig in vinden, omdat ook de casus van Jorginho dat heel helder aantoont.

In de bekeringsautobiografie schrijft Jorginho zelf hij op een gegeven moment merkte dat voetbal niet het fundament van zijn leven kon zijn. Het voetbal bood hem vele kansen, maar kon hem geen antwoord geven op fundamentele levensvragen. En die constatering maakt Chandler ook. Hij vervolgt namelijk zijn betoog door in te gaan op waarin religieuze mensen geloven. Hij vergelijkt daarbij twee verschillende religies, te weten de christelijke religie en de Navajo religies. Hij concludeert uit deze vergelijking dat beide religies heel verschillend

zijn, maar wel allebei antwoord geven op fundamentele levensvragen als: waar komen wij vandaan? En waar gaan we heen? (Hoffman 1992:56)

Vervolgend op deze constatering geeft Chandler aan dat hierin het verschil zit tussen sport of andere sociale activiteiten en religie. Ik citeer:

Sport, like so many other human activities, may give us some hints, some paradigms of the unique events of birth and death; it cannot attempt to explain them. That is the function of religion. (Hoffman 1992: 57).

Chandler noemt ook nog andere voorbeelden. Zo gaat hij in op het idee van 'pijn' dat een belangrijke functie in de sport speelt. Spelers moeten om kunnen gaan met pijn en blessures. *But the last thing any player wants to do is to think about the nature of the pain. It is there, it's a fact of life (57).* Het bestaansfeit (*existence*) wordt niet bevraagd.

Daarin zitten de verschillen tussen voetbal en religie. Er bestaan geen laatste vragen binnen het voetbal en speelt ook transcendentie geen rol. Jorginho's autobiografie toont aan dat het voetbal, zowel voor de supporter als voor de voetballer zelf, de functie van religie niet kan overnemen.

Appendix A Literatuur

Anderson A. *An introduction to Pentecostalism: global charismatic christianity* (Cambridge 2004)

Armstrong&Giulianotti, *Entering the field, New Perspectives on World Football* (New York 1997)

-Giulianotti, Richard *Enlightening the North: Aberdeen Fanzines and Local Football Identity* pp. 211-238

-Hognestad, Hans *The Jambo Experience: An Anthropological Study of Hearts Fans* pp.

-Lopez, Jose Sergio Leite *Successes and Contradictions in 'Multiracial' Brazilian Football* pp.53-86

Bellos, Alex. *Futebol, the Brazilian way of life* (London 2002)

Bottenburg van, Maarten *Verborgene competitie. Over uiteenlopende populariteit van sporten* (Amsterdam 1994)

Bradley, Joseph *Ethnic and Religious identity in Modern Scotland* (Avebury 1995)

Bremmer, Van Bekkum en Molendijk, *Paradigms, Poetics and Politics of Conversion* (Leuven 2005)

-Bruce, Steve *Sociology of conversion: The Last Twenty-Five years* pp. 1-11

-Gooren, *Towards a New Model of Religious Conversion Careers: The Impact of Social and Institutional Factors* pp. 25-40

-Zock, *Paradigms in Psychological Conversion Research: Between Social Science and Literary Analysis* pp. 41-58

Brown, Callum. *Religion and Society in Scotland since 1707* (Edinburgh 1997)

Bruce, Steve (ed), *Sectarianism in Scotland* (Edinburgh 2004)

Burdsey & Chappell, *Soldiers, sashes and shamrocks: Football and social identity in Scotland and Northern Ireland* (UK Brunel University), geen jaartal

Chesnut, R. Andrew *Born Again in Brazil, The Pentecostal Boom and The Pathogens of Poverty* (USA 1997)

Cox, Harvey *Fire from Heaven, the rise of Pentecostal spirituality and the reshaping of religion in the twenty-first century* (London 1996)

Da Matta, R, *Carnivals, Rogues and Heroes. An interpretation of the Brazilian Dilemma* (London 1991)

Droogers, Van der Laan en van Laar (Eds) *Fruitful in this land : pluralism, dialogue and healing in migrant pentecostalism* (Zoetermeer 2006)

Eriksen, Thomas *Ethnicity and Nationalism* (London 2002)

Flyvbjerg, Bert *Five misunderstandings about Case-Study Research* in: qualitative inquiry Volume 12 Nr. 2 April 2006 219-245

Foer, Franklin, *How soccer explains the world* (New York 2008)

Freston, Paul *Pentecostalism in Brazil, A Brief History*, in: Religion (1995), 25, 119-133

Gazzah, Mirjam, *Rhythms and rhymes of life. Music and identification processes of Dutch-Moroccan Youth* (Amsterdam 2008).

Gonzalez&Gonzalez, *Christianity in Latin America, A History* (Cambridge, USA, 2008)

Hermans, Hubert *Dialogo en misverstand: leven met de toenemende bevolking van onze innerlijke ruimte* (Soest 2006)

Hoffman, S.J.(Ed) *Sport and Religion* (Champaign USA 1992)

Jonker, Bart *Sport en Spanning. De zoektocht naar sensatie in de vrije tijd* (Amsterdam 2007).
Vertaling van Norbert Elias en Eric Dunning, *Quest for excitement. Sport and Leisure in the Civilizing Process* (1986).

Kinnval, C *Globalization and Religious Nationalism: Self, Identity and the search for Ontological Security* in: Political Psychology, Vol 25(5), 2004

Kuper, Simon *Football against the enemy* (UK 1994)

Lieblich, Tuval-Mashiach, *Narrative research: reading, analysis and interpretation* (Thousand Oaks, USA 1998)

Majumbar (Editor), *Soccer and Society* (Routledge). Vanaf 2000 tot en met 2005 drie themanummers per jaar. In 2006 en 2007 vier, in 2008 vijf en inmiddels zes themanummers per jaar.

Martin, D. *Pentecostalism, the world their parish* (UK 2002)

Morris, Desmond, *Spel om de bal, over tradities en rituelen, spelers en supporters in de fascinerende wereld van het voetbal* vertaling Titia Rutten-Kooistra en tekstbijdragen van Nico Scheepmaker (London 1982). Oorspronkelijke titel: *The Soccer Tribe*

Spaaij, Ramón, *Hooligans, Fans en Fanatisme; een internationale vergelijking van club- en supportersculturen* (Amsterdam 2008)

Swaan de, Abram (samengesteld en ingeleid door Johan Heilbron en Geert de Vries, *De draagbare De Swaan* (Promotheus 1999).

Swanborn, *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek* (Meppel, 1981)

Werner, *De Schotse kerkgeschiedenis*, (Barneveld 1991)

Willemsen, A, *De Goddelijke Kanarie* (Den Haag 1994)

Wilterdink & van Heerikhuizen, *Samenlevingen. Een verkenning van het terrein van de sociologie* (Groningen 1985).

Zegwaart, Huib *Pinksterkerken* (Kampen 2003)

Bezochte websites:

http://www.scottishfa.co.uk/scottish_football.cfm?page=133, in de periode oktober-november 2009

http://www.scottishfa.co.uk/scottish_football.cfm?page=134, in de periode oktober-november 2009

<http://www.scotprem.com/content/default.asp?page=s31>, September 2009

<http://www.rangers.premiumtv.co.uk/page/Home>, December 2009

<http://www.celticfc.net/home.aspx>, December 2009

<http://www.spiked-online.com/index.php?/site/article/53/>, Augustus 2009

[http://www.uu.nl/SiteCollectionDocuments/GW/GW_LAS/GW_Studieprogramma/GW_Hall offame/Brazilie.pdf](http://www.uu.nl/SiteCollectionDocuments/GW/GW_LAS/GW_Studieprogramma/GW_Hall%20offame/Brazilie.pdf), geraadpleegd oktober 2009

<http://www.rci.rutgers.edu/~triner/ModernLA/football.pdf> geraadpleegd oktober 2009

<http://www.vi.nl/Competities/Competitie.htm?viewid=53&dbid=4151&typeofpage=84136> geraadpleegd oktober 2009

<http://www.stevevolke.eu/19.html>, 6 juli 2009

http://www.amazon.de/Bibelausgaben-Gerth-Medien-David-Kadel/dp/3894379375/ref=pd_sim_b_1 6 juli 2009

http://www.nrc.nl/sport/article1873698.ece/Met_dank_aan_God_de_allerbeste juli 2009

<http://www.realmadrid.com/cs/Satellite/en/1193041476158/1202773536039/jugador/Jugador/Kaka.htm> juli 2009

http://www.volkskrant.nl/archief_gratis/article580887.ece/Kew_Jaliens_bad_voor_een_transfer_naar_Valencia augustus 2009

http://www.sportswitnesses.nl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=5&Itemid=8 juli 2009

Appendix B Afbeeldingen

Casus 1

- 1) Gretna Church in Schotland, www.refdag.nl/media/foto/2009/90787-a.jpg
- 2) Historische Old Firm wedstrijd, news.bbc.co.uk
- 3) Glasgow Rangers clublog, www.rangers.premiumtv.co.uk/
- 4) Celtic FC clublogo, www.celticfc.net/home.aspx
- 5) Clublogo's op voetbalveld, news.bbc.co.uk
- 6) Recente Old Firm wedstrijd (zichtbaar is voetballer Thomas Buffel), news.bbc.co.uk
- 7) Glasgow Rangers supporters in het blauw, met Engelse vlag, <http://www.roarofthecrowd.co.uk/forum/viewtopic.php?f=39&t=7593>
- 8) Celtic fans in stadion, <http://scotzine.com/blog/wp-content/uploads/2009/08/wtp-jocksteinstand.jpg>

Casus 2

- 1) Scan van Jorginho
- 2) Een van de grootste pinksterkerken ter wereld; Seoul, Zuid-Korea, http://www.fgtv.org/n_korea/ch_photo/tent.asp
- 3) Het kanariegele shirt van Brazilië
- 4) Symbool van de voetbalbond: de Seleção Brasileira de Futebol, <http://www.cbf.com.br/php/home.php?e=0>

Appendix C, Interview met Pieter Huistra, oud voetballer bij Glasgow Rangers.

Plaats: Op het trainingscomplex Jong-Ajax 'De Toekomst' in de kantine interviewde ik Pieter Huistra op 4 december 2009.

Inleiding

Het interview is bedoeld als aanvulling op deze scriptie en dan met name casus 1 *The Old Firm*. Pieter Huistra heeft mij verteld over zijn ervaringen, analyses en impressies in Schotland. Het interview dient tevens als een sfeerimpressie van *The Old Firm*.

Enkele passages heb ik verwerkt in de hoofdtekst van mijn scriptie.

Introductie

Pieter Huistra (1967) is geboren in Goënga, Friesland. Zijn voetbalcarrière begon hij bij FC Groningen, waarna de club hem verhuurde aan BV Veendam. Daarna ging hij voor FC Twente voetballen. Op 23-jarige leeftijd vertrok hij van FC Twente naar de Glasgow Rangers. Zijn overgang naar Schotland betekende zijn eerste buitenlandse avontuur. Ik vroeg hem over de overgang van Nederland naar Schotland en specifiek naar zijn eerste kennismaking met *The Old Firm*. Hoe beleefde hij deze derby? Wat was hem daarbij opgevallen?

De overgang

De voetbalclub Glasgow Rangers begon vanaf 1988 aan een succesvolle reeks van het behalen van landstitels en nationale bekercups. Dat gebeurde onder leiding van Souness en Smith. Huistra was in 1990 aangetrokken als vleugelspeler bij Glasgow Rangers. Een half jaar daarvoor was zijn naam al kort in verband gebracht met Celtic. Deze overgang ging echter op dat moment niet door.

Huistra zegt zich voor zijn overgang naar de Rangers verdiept te hebben in de historie van de Glasgow Rangers en was dus ook al bekend met *The Old Firm*. Hij kende ook het protestantse karakter van de club. Voor het tekenen van het contract vroeg men hem echter niet naar zijn religieuze achtergrond. 'Als buitenlander was dit niet zo van belang'. Huistra merkt daarbij op dat dit voor inheemse Schotse spelers een hele andere zaak was. De religieuze achtergrond was bij hen absoluut belangrijk.

Glasgow

‘Ik kwam terecht in een Joodse wijk. Vanaf het begin heb ik contact gezocht met de buurtgenoten’. Zijn Joodse kennissen vertelden hem dat er binnen deze wijk zowel fans van de Rangers als van Celtic woonden. In tegenstelling tot protestantse of katholieke gezinnen in andere wijken, was het in deze wijk mogelijk dat een gezinslid fan was van Celtic en een ander gezinslid van Glasgow Rangers. De derby *The Old Firm* kwam in ieder geval wel onmiddellijk ter sprake.

Vanaf het begin merkte Huistra veel van de invloed onder supporters van de wedstrijden tussen Glasgow Rangers en Celtic. ‘De sfeer was anders dan bij andere wedstrijden. Mijn eerste wedstrijd tegen Celtic was ook gelijk mijn beste wedstrijd, omdat ik nog zonder druk speelde. Ik besepte pas na die wedstrijd dat er net wat meer van je gevraagd werd, je net wat feller moest zijn en dat er net wat kritischer naar je gekeken werd in vergelijking met andere wedstrijden’. De wedstrijden tegen Celtic die volgden zag Huistra toch met meer stress tegemoet. Hij wist wat hem te wachten stond en wat de fans van hem verwachtte: pure strijd en een overwinning.

Per seizoen speelden en spelen de beide clubs gemiddeld zo’n zes keer tegen elkaar, vier maal in de competitie en ook nog eens in de beker(s). ‘De sfeer op de club was weer een tijdlang ontspannen na een gewonnen wedstrijd tegen Celtic. Als de coach zich in een wankelende positie bevond, zorgde een gewonnen derby voor weer een heleboel krediet’. *The Old Firm* is volgens Huistra dan ook absoluut geen gewone derby. Hij sprak met zijn medespelers regelmatig over de ambiance van deze wedstrijden. Oud-medespelers Stevens en Hateley, die op hun beurt ook de derby’s Liverpool – Everton (Liverpool) en AC Milaan – Inter Milaan (Milaan) meemaakten, gaven aan dat deze derby toch nog vele malen intenser werd beleefd.

Mo Johnston

Een halfjaar voor de komst van Huistra naar Glasgow maakte de katholieke speler Mo Johnston zijn opwachting. Dat was na de beleidswijziging dat ook katholieke spelers mochten worden aangetrokken voor de Glasgow Rangers van 1989.

Zijn komst zorgde voor verbolgen reacties van de fans. ‘Johnston kon niet in Glasgow wonen en woonde daarom in Edinburgh’.

Deze commotie onder de fans ebde weg nadat Johnston een zeer belangrijke rol ging spelen voor Glasgow Rangers. Hij zorgde namelijk voor de enorme succesperiode bij de Glasgow Rangers. Zijn katholieke afkomst die in eerste instantie leidde tot protest werd vergeten door succes. Huistra plaatst daarbij echter de volgende kanttekening. ‘Het uிடragen van zijn katholieke geloof op het veld, door bijvoorbeeld vlak voor het begin of na een goal een kruisje te slaan, werd hem afgeraden of zelfs verboden door het bestuur’.

Blaue biljartlakens

Michael Mols vertelde in de *Voetbal International* (13 mei 2009) al over de enorme rivaliteit tussen de fans van Celtic en Glasgow Rangers. Hij noemde daar het voorbeeld van zijn groene colbert. Ook Pieter Huistra komt met soortgelijke voorbeelden.

‘Ik stond op het punt om een prachtige auto te kopen, maar de groene kleur van de auto (de groene kleur van Celtic, MK) deed me toch besluiten deze auto maar niet te kopen’.

Als aanvulling op dit verhaal vertelde hij ook dat de biljartlakens van het Glasgow Rangers complex blauw waren in plaats van de normale groene kleur. ‘Ook de groene streepjes uit mijn onderbroek, zouden er worden uitgeknipt’.

Religie en nationaliteit

De religieuze en nationalistische aspecten zijn volgens Huistra zeer zeker nog aanwezig, maar zijn in zijn ogen ook situationeel en contextgebonden. Hij verwacht dat veel protestantse en katholieke Ieren tweewekelijks gezamenlijk de oversteek maken op een veerboot. ‘Op dat moment is er niks aan de hand. Daarna worden ze gescheiden in bussen en dan begint de strijd echt te leven’.

Door de politie waren in zijn tijd zeer drastische maatregelen bedacht. Alcohol was verboden en tegen supportersgeweld werd hard opgetreden. Ook op het zingen van ‘verboden’ liederen reageerde de politie fors, al kon zij in het stadion niks doen tegen het zingen vanwege de praktische reden dat iedereen daar meezong. Spelers kregen een boete als zij aanstootgevende gebaren of geluiden maakten tegen supporters.

Huistra sprak over een hele sterke rivaliteit, maar die wel binnen de perken bleef. Winst op de Rangers of Celtic betekende een goede week voor de desbetreffende supporters. Regelmatig werden de bekens en prijzen geteld en miraculeuze overwinningen van vroegere tijden opgerakeld.

Daarnaast betekende eens een *Ranger*, altijd een *Ranger*. Datzelfde gold voor Celtic voetballers. Huistra noemde daarbij het voorbeeld van een keeper die vanwege keepersproblemen werd aangetrokken vanuit de tweede divisie. Deze speler kreeg een aanstelling voor een maand bij de Rangers, maar hij voetbalde geen enkele wedstrijd mee. Kranten blijven hem echter sindsdien altijd omschrijven als ex-Rangers speler. Het geeft nogmaals het enorme belang aan van de Rangers in Schotland.

Appendix D Interview Ronald Lepez

Een verslag van het telefoongesprek met Ronald Lepez op 7 januari 2010. Het gesprek zou ik niet als interview willen definiëren, ik heb slechts een aantal vragen gesteld. Hieronder het verslag daarvan.

Ronald Lepez is oud-voetballer van Sc Heerenveen en Cambuur Leeuwarden. Hij is directeur en oprichter van de stichting *Sport Witnesses*. Een stichting die binnen de sport, maar ook daarbuiten sporters en andere mensen wil laten kennismaken met Gods woord¹. De stichting is lid van de *Evangelische alliantie* en de Europese Christelijke Sport Unie.

Ik vroeg Lepez naar zijn kennis en analyse van de autobiografie van Jorginho. Hij noemt hem, samen met Wynton Rufer (op dit moment verbonden aan het nationale elftal van Nieuw-Zeeland) en Rune Bratseth (manager bij Rosenborg BK) als voorlopers op het gebied van deze bekeringsbiografieën. In Duitsland zijn een flink aantal (Braziliaanse) voetballers hem gevolgd.

De opkomst van deze bekeringsbiografieën plaatst Lepez zo'n 25 jaar geleden. De diepte-interviews, met daarbij de vragen als: wie is de mens achter deze sporter? En wat zijn hun drijfveren? Hoe en wat geloven ze?, waren in opkomst. Musici, politici, filmsterren en voetballers waren en zijn daarbij interessante onderzoeksgroepen, aldus Lepez

Sport Witnesses is vanaf het begin bezig geweest met vragen over de mens achter de sporter. In Duitsland geldt dat voor een organisatie als *Sportler ruft Sportler*, of in Brazilië voor *Atletas de Cristo*.

De organisaties in Duitsland en Brazilië zijn veel groter. Vijftig sporters hebben zich aangesloten bij *Sport Witnesses* en de oplagen van boeken varieert tussen de vijf en tienduizend. Van de uitgave *NT Sportbijbel, meer dan overwinnaars*, zijn er inmiddels 15.000 verschenen. In Duitsland daarentegen hebben de bekeringsbiografieën regelmatig een oplage van honderd tot tweehonderd duizend.

---

¹ www.sportwitnesses.nl